

Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

49.

REVICZKY GYULA
PRÓZAI DOLGOZATAI

I.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság. Ára 1— P.
2. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Ára 2— P.
3. Benyák Bernát: Joas. Piarista iskola-dráma, 1770. Ára 1·50 P.
4. Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék. Bécs, 1790. Ára —80 P.
5. Károlyi Gáspár: Két könyv... Debrecen, 1563. Ára 1·50 P.
6. Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből. Ára 2— P.
7. Péterfy Jenő zenekritikái. Ára 1·50 P.
8. Édes Gergely: Eredeti oktató mesék. Ára 1— P.
9. Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles közmondások c. gyűjteményéből. Ára 1— P.
10. Kazinczy világa. Ára 3· P.
11. Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál Himnusza. Ára 1— P.
12. Siralmas panasz. Ára 1·50 P.
13. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Második sorozat. Ára 1·50 P.
14. Vedres István: A Tiszát a Dunával összekapcsoló új hajókázható csatorna. 1805. Ára 1·50 P.
15. Bessenyei György: Anyai oktatás. Ára 1.. P.
16. Bessenyei György: Magyarság. A magyar néző. Ára 1— P.
17. Hajnal Mátyás: Az Jesus szivét szerető sziveknek ájtatosságára. 1629. Ára 2— P.

M. irod. o. 12311/49.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

XLIX. SZÁM

REVICZKY GYULA
PRÓZAI DOLGOZATAI

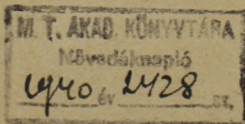
I.

Sajtó alá rendezte
a Vörösmarty-gimnázium Önképzőkörének közreműködésével

DR. HORVÁTH IMRE

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

Tavaly mult ötven esztendeje, hogy a század-
végi magyar irodalom egyik kiemelkedő egyé-
nisége, újabb líránk úttörője „Nirvána altató
ölébe“ hajtotta fejét. Fiatalon halt meg,
harmincnégyéves korában. Tehát olyan nemze-
dék tagja, melyből még ma is sokan élnek, nála
idősebbek is. Pályája merész becsvággal in-
dult, pompás íveléssel bízott, de félbe-
maradt. Ezek az írások ma már részben idejü-
ket multák s többnyire befejezetlenek. Azon-
ban még most is tanulságosak az Arany János
utáni kor kutatóira nézve. Reviczky Gyula
megérdemli, hogy minden írása közkézen forog-
jon. Halálának félszázados évfordulóját méltón
ünnepelte meg a magyarság. A vezetésem alatt
álló Vörösmarty gimnázium Önképzőköre ezt
az emlékezést folytatja egy kis antológiával,
melyet lelkes tanulóink Reviczky jellemzőbb
prózaí műveiből válogattak össze. Így, e né-
hány közelebb került írása által is bizonyára
teljesebbé válik az ő arca azok előtt, akik csak
verseiből, két önállóan is megjelent regényéből
(Apai örökség, Margit szerencséje) s gyér idé-
zetekből ismerték. Tanítványainkat a kegyelet
érzésén kívül a magyar irodalomhoz való ra-

ARANY, MINT HUMORISTA.

Itt az ősz megint. A hervadó fák sárga levelei mutatják, hogy a természet is tud blazírt lenni. A falu lúdjai gágogva röpülnek nehézkes szárnyaikon s a Vojtina kisöccse már küldözgeti a lapokba őszi dalait. Botommal a homokot túrva, egymagam ülök a kertben s mint koldusének zsong fülemben sok, sok foszlányos dal. Ez a halálcsőnd, ez az unalmas szürkeség gondolkozóvá, merengővé tesz. El-eltünődöm, mily nevetséges összevisszaság ez az élet. Milyen mulandó az erény és bűn, a gyönyör és bánat, az élet és dicsőség. Földünk azért csak tovább is futja megszokott, unalmas útját és zürzavarja, komikus tarkasága, melyben a szenvedőnek jajkiáltása s a dőzsölőnek örömhahotája egy kórusba olvad, mulattatja és keservvel tölti el a költőt egyszerre. Kacag az emberiségen s megsiratja az egyes embert. E két érzelem keveréke a humor.

Közönyös a világ! Résztétlen, önző élvhajhászok asyluma e föld, hol mindenki saját magának tetszik, önmagának szeretne élni s

gaszkodásuk s az egyéni munka szeretete lelkesítette. Úgy hiszik, nem végeztek haszontalan munkát s lesznek folytatóik, akik Reviczkynek többi, eddig könyvalakban meg nem jelent prózai és egyéb írásait nyilvánosságra hozzák. A kötet tiszta jövedelmét iskolánk erre a nem-es célra szánja.

Budapest, 1940. június havában.

Lenkei Lehel,

a budapesti Vörösmarty-gimnázium
igazgatója.

*

Reviczky Gyula, Arany és Schopenhauer tanítványa jórészt csak mint költő él a köztudatban. Néhány kötetre való prózai művei, melyek az átmeneti kor lelki hullámozására oly jellemzők, még mindig lapok, folyóiratok sárgult hasábjain várják a kiadót. A budapesti Berzsényi Dániel gimn. 1938—39. évi VIII. osztálya időrendben akarta ezt a kiadást elkezdni, de egy sereg tanulmány, értekezés lemásolásánál nem jutott tovább. Iskolánk egyelőre Reviczky néhány jelentősebbnek érzett dolgozatát adja közre. A válogatás nem volt könnyű. Reviczky a hangulat költője s szellemének kialakulására sokszor szeszélyesen hatott ez. Rengeteg váriáns-fogalmazását ismerjük egy-egy témájának. Élete nem volt nyugodt

s alkotóképesége sem eléggé higgadt biztonságú ahhoz, hogy valamivel, rövidebb-hosszabb idő alatt, lehetőleg egészen végezzen. Amellett rendkívül bonyolult feladatok elé állította magát (a zseni, a humor, a kozmopolita költészet stb.). Dolgozatai rendszerint egy-egy újabb elkezdése e problémák megoldásának. Mindenikben az alkalmi hangulat a döntő, bár együttvéve is töredékek. Így világnézetének, esztétikai szempontjainak ismeretéhez nélkülözhetetlen valamennyi. Együttvéve jelentékenyen módosítják Reviczky elnagyolt és egyoldalúan látott emberi és művészi arcát. Ami ezek után is homályos vagy elfogadhatatlan marad, során keresztül válik érthetővé. Mert Reviczky nem tudott szabadulni végzetétől. Származása esztétikájának alaptételeire is lidérenyomásként hatott, s vannak nézetei, kivált a humorról, melyeket életkörülményei nélkül nem érthetünk meg. E tekintetben Reviczky korának legegységibb esztétikusa. (L. Szinnyi Ferenc. A humorról szóló magyar elméleti irodalom. Egyet. Phil. Közlöny. 1903. Horváth János: Újabb költészetünk világnézeti válsága. Károlyi-emlékkönyv. 1933. Vajthó László: Reviczky a humorról. Mitrovics-emlékkönyv. Budapest, 1939. Csáthy Ferenc kiadása.)

Zseni, humor, világköltő: e témakörök egy forrásból fakadnak nála: szívéből. Mind a három voltaképen egyet jelent: nemzet és emberiség tökéletes összeforrását a szellem kivételes alkotásában. (Korai halálsejtelme, emésztő

dicsőségvágya, képzeletének röpke, szaggatott szárnyalása még érdekesebbé teszi e nagy összefoglalásra csak félig felkészült, de mindenkor tiszta becsvágyú törekvést. Írásainak nagy részét mint prózában feloldott lírát élvezzük, ezek a részek ma is szépek. Egy pillantást Reviczky nyelvészkedő, színházkritikai munkásságába is hagytunk. Novellaszerű rajza, regénytöredéke szintén kedvenc írásai közül való.

Eleinte azt hittük, hogy egy sereg magyarázattal maradtunk adósok. Reviczky maga nagyméretűre tervezett esztétikai munkásságát tartotta legkomolyabb feladatának, időnként komolyan képezte magát s rengeteg írot olvasott. Dolgozatai tele vannak régi és újabb írók nevével, műveik címével stb. Mégis úgy gondoltuk, hogy ellene vétünk, ha költői hangsúlyú írásait jegyzetekkel tarkítjuk. Az olvasó bizonyára ezek nélkül is megérti e dolgozatok lényegét.

Dr. Horváth Imre.

még hibáinak is hízeleg. „Az élet egy összezsúfolt táncterem“, s „az ember önző, falékony húsdarab!“ Keserű egy humor ez, de azért hajlandók vagyunk elhinni, hogy ilyen az Arany János humoros világnézete, mely csaknem egész költészetén végigborong, s a költő egyéniségének egyik fő jellemvonása. Így kesereg a dalnok, kinek szíve Mózes bokraként olthatatlanul ég; így a költő, ki le akarja tenni lantját, hogy beszegődjék csizmadiainasnak; ez a hangulat hullámszik Arany legkidomborultabb egyéniségű s világnézetét legtömörebben mutató művében: a „Bolond Istók“-ban; ez a borongás szereti Ossián ködös, homályos énekét és „Czakó sírján“, „Fiannak“, „Koldusének“, „Szegény jobbágy“ mind ennek a hitvallásnak a szülöttei.

Petőfi is elkomorul, de az övé a mennydörgős, viharos ég borúja, Aranyé a szürke, egyhangú őszi ég, dala „komor, hallgat, fázik“. Ő csak álomban énekelte meg a tavaszt, mert az a szenvedély, a tüzes, reménytelen ifjúság képe a természetben, míg az ősz a bánat, hervadás, lemondás évszaka. És ilyen ő mint lírikus mindig. Mosolya még akkor is csak erőltetett, mikor a világot „részeg embernek“ nevezi, vagy mikor vén kabátjától búcsút vesz. Csak tisztán objektív költeményeiben tisztul ki a láthatár egy pillanatra, de ez égbolt alatt sem süt a szenvedély égető, emésztő sugara: az ősznek hideg és

rövid verőfénye az. Arany költészetében sem viharok, sem tikkasztó hőségek nincsenek. Híjával van a nagykothurnusú, zordszavú szenvedélynek, és csak halkan tud sírni, nem zokogni. Ez jellemzi a legnagyobb költőket, ez a művészi, isteni nyugalom, ez a fenséges rezignáció. Kedélyük a síma, mély tenger, mely az eget tükrözteti. A kis költőket ez oldalról sekély patakokhoz lehet hasonlítani, melyeknek háborogniok kell, hogy ne lássunk feneket. Ugyanezt látjuk a művészetekben is. Laokoon szoborcsoportján vagy egy raphaeli Madonnában éppannyi a főséges nyugalom, mint egy antik drámában vagy Goethe daliban. Aranyban is sok van e nyugalomból, s azért az olyan hang, mint a „Visszatekinés”-é, költészetében valódi disszonáns. Nagy költőnek csak humorban engedünk meg érzélgősséget, mert a humor megóv a beteges, blazírt tépelődésektől, s annyiban éppen ellentéte ennek a modern költői zsemialitásnak, amennyiben a közös nyomornak mindig víg oldalát szereti kifordítani, holott a lázas szenvedély akkor van elemében, mikor nagyokat kiálthat s félrebeszél, mint álmában a beteg. A humor kérdőjel, az újkori világfájdalom egy nagy felkiáltójel. Ezt az utóbit Arany nem ismeri. Ő nem őrjöng, zordonkodik sehol, sőt a jogosult szenvedély pátoza is ritkán ad nála tiszta hangokat. Így például halvány, erőtlén az a felkiáltás Petőfiről: „Hátha eljő s dalland!” Ez is csak

kérdőjel, de nem a humoré. A költő maga érezhette, hogy Petőfiben több az erő, mikor ezt a vallomást tette saját költészete felől: „A szín erős, nem illik együvé.“ Arany legnagyobb humoros világnézetében és népköltészetében. Ahol egyénisége egész mélységével, lelkének nagy harmóniájával szól hozzánk, ott nincs párja. Nem a közönség, hanem az egész világnak a modern költője ő s nem az érzelem, hanem a nép és az emberiség egoistája ott, ahol humoros. S hogy mily sokszerű, kiaknázhatatlan az ő humora, nemcsak alaphangban, hanem a tárgyválasztásban és koncepcióban is: „A világ“, „Családi kör“, „Rablélek“, „Kertben“ stb. egyenkint humoros s egymástól mégis egészen elütő kedélygazdag költeményei eléggé mutatják. Mert abban is hasonlítható a lángelme a tengerhez, hogy a legkülönbözőbb mélységeket hullámozza be. A „Családi kör“ egyszerű, naív, népies humorával egy csöndes kis öböl, s nem messze tőle az „Ősszel“ vagy „Kertben“ a feneketlen Óceán. Még balladáinak némelyike is humoros hatással van ránk, „Ágnes asszony“-nyal élükön, valamennyi a nép esdeklő szava. S ami emellett igazán csodálatraméltó, a költő ilyenkor sohasem csap át a líra birodalmába, s nem lesz modoros, bombasztikus, mint Beranger sokszor. Általában Aranyt forgatva, alig találunk bombasztot, pedig e hibába nagy költők is sokszor esnek. A Petőfi, Beranger és Victor Hugó kothurnusa sokszor

kelleténél magasabb, sőt a két óriás: Shakespeare és Goethe sincs egészen bombaszt híján. A gondolatnak túlcsapongása, mely már csak egy kis lépés a dagálytól, bizonyos hatások közt vonzó, érdekes lehet s a költő élénk fantáziájáról tesz tanúságot. Így például kedvesünk nevét egy az Aetnába mártott tölgygel az égboltra írni pittoreszk, megkapó; de mégis érezzük, hogy egy Goethe tolla ilyesmit nem írhatott volna le. A legnagyobb költők igen ritkán hajhásznak bizarr, fantasztikus eszméket s Arany ebben is hozzájuk sorakozik. Idealista ő is, mert nézetünk szerint: eszményiség nélkül nem volt és nem is lesz soha nagy költő; de idealizmusa nem föllengzés. Ő nem tud túlozni; nincs szerelmes természete s nem bírta volna szerelmes költők módjára kedvesét hazug szóvirágokban megénekelni. Nem írt szerelmes verseket. Csak egyszer említi, mélyen egyszerű, a romantikától ment s a virágéhoz volt hasonló az ő szerelme, s egy mukkját se hallotta a vaksi hold. A hamis eszményiséget valódi humorral kacagja ki:

Ne hidd, hogy a sas néz a napba:
 Tamás voltam, leszek is abba',
 Csak földre néz, prédára les,
 Nyulat, juhot, libát keres.

A lángelmének eme, természetében fekvő s az élet problémáit is mélyen megértő nyugodtsága, csöndes, de annál mélyebb gyöke-

reket hajtott érzelme már maga közeledés a humorhoz, és valóban a kor, születés és más körülmények közreműködtével éppen ezekből a természetekből váltak ki a legnagyobb humoristák, egy Shakespeare, egy Béranger vagy egy Arany. Mindhárman a nép fiai s így születésüktől fogva szívükben volt a humor egy másik csírája: a ragaszkodás önfajukhoz, a nyomor s küzdelmek közt szerzett büszkeség a nagyok irányában, s mély szánelméllyel párosult együttérzés az elnyomottakkal. Ki tudja, nem bírnánk-e most Goethében egy nagy humoristát, ha parasztkörökben születik? Arany epés humorral tanít meg, hogy a nyomor már magában véve is, de főleg a költőnél humoros:

Mi is hiányzik énnekem
A végre, hogy költő legyek?
Csizmám lyukadt és vállamon
Alig van egy rossz köpenyeg.
Fésülhetetlen a hajam,
Ingem silány, szennyes gyapot...

De Arany fentebb kiemelt humoros világnézetének még egy körülmény ad erősebb színezetet. Ő saját tapasztalatból mondhatja el: „Közönyös a világ!“ Őhöz is az. A sok ünnepély és hűhószkodás közt e legnagyobb költőjéről mindig megfélekezni látszik a nemzet és Gregussnak „Az anya és fiai“ című meséje nagyon időszerű és igaz volt. Ha Arany német költőnek születik, már most

egész Arany-irodalom léteznék. Petőfi nemzete még nem érti teljesen legnagyobb költőjét. De ez a nagy költő nem is követelő. Csöndes és szerény, mint „vén kabátja“, mely nem akart „soha többnek látszani“ s a humorista őszinteségével teszi a vallomást az őt ismerni akarónak, hogy „ő is ember, földi, gyarló“.

S tán becsét is, ha csalódnál
Alább tennéd a valónál.

Ez az őszinteség Byronra emlékeztet és csakugyan van közte és Arany között némi rokonság, csakhogy ez utóbbiban sokkal kevesebb a szenvedély és több a művészet. Arany többnyire a humornál állapodik meg, Byron a legsötétebb világfájdalom skálájáig felzokog. Byron is azt kiáltja: „közönyös a világ!“ De egészen más értelemben, mint Arany. Ennél a nép, az elnyomott kis köznapi emberek panaszkodnak így. Byronnál egy mindent átélvezett, az emberi társadalomtól már szinte elundorodott roué, egy világfi, meg egy bársonyruhás főúr. Ez a blázirtság közönye. Ilyen kifakadás van „Don Juan“-ban, „Harold“-ban, „Lara“-ban elég — Arany a népnek, nem a szalónvilágnak Byrona. Nélkülözi ez utóbbinak mély és zord kitöréseit, s nem nagymérvű szenvedélyénél fogva Shakespeare rövid és mély pátosát is. Az ő „Harold“-ja nem a világlátott palota-

birtokos úr, hanem a cigányszedett, vándorkomédiás „Istók“, kiről éppúgy, mint Haroldról, okunk van gondolni, hogy a költő önmagát festi néhol hőisében. És „Bolond Istók“ — ha elkészül — a nép könyve lesz, amint Arany a nép költője, miről nemcsak számos kisebb költeménye és balladája, hanem valamennyi nagy műve tanúskodik. Attila az egész nemzetnek mondahőse, éppúgy, mint „Szent László“, kit Arany szintén megénekelte, a népnek királya. Toldi nemcsak a nép hőse, hanem annak fia is. „A nagyidai cigányok“ a nép keservének, fájdalmának visszhangja, s végre „Istók“ a nép „bolond“-ja. E mellett az előadási modor, rajzolás, nyelv is valamennyi művében erősen népies. A fiatal „Toldit“ egészen úgy fogta föl s úgy rajzolta, mint a néphagyományok; faragatlan, bátor, óriáserejű, jószívű suhancnak, s ezzel ellentétben az öreg „Toldit“ csalódott, a világ hálátlansága elől visszavonult, elkeseredett férfiúnak, ki önmagának a sírját ássa. Bár öntudatlanul, a nép érezheti legjobban, mért van ez a vén hős humorosan festve, mert hisz „a hanyatlás, pusztulás már magában is humoros jellemű“. Ennek megfelelőleg „Toldi“ a nyár, „Toldi estéje“ pedig az ősz rajzolásával kezdődik.

Éppúgy tolmácsolja a nép felfogását, elkábult fájdalmát Csóri vajda és cigánysága. Hiszen a népet a nagyítás és torzítás, a fájdalomnak önátkozása jellemzik, és Arany itt

meg nem tagadta önmagát. „Toldi“ legművésze, „Csaba“ legnagyobb szabású. „A nagyidai cigányok“ legzseniálisabb s „Bolond Istók“ legjellemzőbb műve Aranynak, s ha befejezi, ez lesz az első magyar humoros nagy mű s ez fogja követelni Arany munkái közt a legnagyobb népszerűséget. Ez a nép számára egy egész etika. A gazdag és mély morált a költő saját lelkéből meríti s belátni enged szíve legtitkosabb redőibe, s mi vele együtt érezzük az élet nevetséges küzdelmeit, kirívó egyenetlenségeit s hogy a mosoly, mely ajkainkon lebeg, néha nagyon is fáj, érezni fogjuk, ha e műben lapozunk.

Arany a „Bolond Istók“-ban inkább egyéniségéhez láncol bennünket, mint akármely más művében. Tanít, nemesít mindnyájunkat; velünk sír és velünk keres vigasztalást, s mi elgondolkozunk, hogy milyen nagy lehet a szíve is annak a költőnek, ki az egész emberiség tolmácsa.

JÉZUS ÉS A BOLDOGSÁG.

Mi a boldogság? — Ha megkérdezték az utca-seprőtől, ki a kövezeten alussza délutáni álmát s kit nagyúri fogat zöreje ébreszt fel, azt fogja mondani: a puha ágy és a terített asztal. Vagy kérdejték meg az örökké mosolygó udvaronctól, aki orra alá tartja zsebkendőjét, ha kérges tenyerű béreessel találkozik. Ő a

boldogság alatt rendjeleket, nagyúri kegyet, szolganéptől jövő hódolatot ért.

Mi a boldogság?

A gazdának jó termés és sok bor; a művésznek a dicsőség; a nagyvilági delnőnek udvarlók, csipkék, bálók, szórakozások; a hadvezérnek nyert csaták; a diplomatának sikerült csselfogások. Az anya gyermekébe, a szerelmes hű kedvesébe, az ájtatos imádságba, a torkos az eszem-iszomba és a fősvény aranyaiba helyezi legfőbb üdvét.

Mi tehát a boldogság? Az, ami után a legjobban vágyódunk, aminek elérése legnagyobb gyönyört okoz nekünk, ami lelkünkben harmóniát hoz létre és ami minden ember végcélja és legfőbb törekvése. Általánosságban nem is lehet másképen meghatározni, mert azt, mint a mennyei üdvet, szem nem látta, fül nem hallotta, de annyi bizonyos, hogy mindenkinek legforróbb vágya a boldogság, s minden emberi tett csak eszköz ennek elérhetésére. Ezért annyiféle a boldogság képzete, ahányféle az emberi természet. Az egyik ember küzdelem, a másik nyugalom után áhítzik, ez azt tartja: „jól élt az, aki jól elrejtett“, míg amaz önelégült, ha „nevét kiküzdí a mély homályból“. Van, akinek kín meghajtani derekát, s van, akinek kín egyenesen járni, szóval, ami az egyik embernek gyönyör, másiknak fájdalom lehet. A boldogság is a lélek éghajlata szerint változik, mint a mada-

rak tollazata, szenvedélyes lélek tarka, hideg lélek szürke képet alkot róla magának.

De a boldogság kéje és vágya mindenkiben él. A szellem és szív nagy reformátorai mindenha a boldogság titkának megoldásán fáradoztak s a vallásalapítók, mély gondolkozók és nagy költők egész sora arra szentelte életét, hogy enyhítvén az emberiség nyomorán, azt egy lépéssel közelebb hozza a boldogsághoz. Az a tudat, hogy a boldogság igazában örökké csak vágy, Tantalus gyümölcse marad s hogy mindenkít meggyőződése szerint az boldogít a legjobban, amiben szűkölködik: a szegényt a gazdagság, az elnyomottat a hatalom s a beteget az egészség, — ősidőktől fogva élt a népekben; ezért a túlvilágra, a halál utánra helyezték az igazi üdvösséget s még a leghalványabb világnézetű népnek, a görögnek is volt Léthéje, mely eltörölte a földi szenvedésekre való visszaemlékezést. De a földi boldogság se volt náluk nap, mely minden szívbe egyformán süthet, szerintük annak három feltétele volt: egészség, becsületesen szerzett vagyon és szépség. Mindezekkel együtt kellene járnia a vágyak megfékezésének, ezért legszebb templomukon az Ismerd meg magad mellé a Tartis mértéket is oda volt írva; mert ők az isteneket is úgy képzeltek, hogy a mértéken túl boldog embert megirigylik és csapásokat küldnek reá. Epikúrosz és Arisztipposz azt állították, hogy a gyönyörűség képezi a boldogságot, melyet a bölcs és a közember

egyaránt keresnek, azzal a különbséggel, hogy az tud nélkülözni némely fájdalmat és kellemtelenséget okozó élvezetet, míg ez csak a közvetlen élvezeteket keresi. Szerintük az igazi boldogság nem a pillanat, hanem az egész élet élvezete, ezért csak az erényes ember lehet boldog és a lélek gyönyörei nagyobbak, mert tartósabbak a test gyönyöreinél. Diogenes a mindenről való lemondást tartotta boldogságnak. Epikúrosz, kit tévesen tartanak a pusztán testi gyönyörök hirdetőjének, e kettő arányos egyesítéséből származtatta az önmegelegedést, mint a boldogság egyedüli talaját. Szokratesz kissé optimisztikus etikai rendszerének veleje abban állott, hogy a boldogság minden ember célja és óhajtása, s az indító ok minden tette. Az emberek csak azért szenvednek, mert tévesek abbéli nézeteik, melyek a boldogság alkotó tényezői.

A trópusi India, pálmái és lótuszvirágai dacára, sokkal sötétebb eszméssel vívódott. Buddha tana szerint a boldog embernek is van oka kétségbeesni, mert embertársai szenvednek, s mert nem az a szerencsétlenség ad okot a szomorkodásra, mely önmagunkat ér, hanem az, melyben embertársaink sinylődnek. A világ és az emberiség nyomora örökkévaló. Ez a nyomor pedig áll: a születésben, a betegségben, a tehetetlen vénségben, a szándékokkal és fáradozásokkal járó nyugtalan-ságban és kínban, annak érzetében, hogy az óhajtott dolgot el nem nyerhetjük, az elválás-

ban attól, amit szeretünk s a találkozásban azzal, amit nem szeretünk.

A világ minden dolga hiú. A szerencsére mindig szerencsétlenség következik. A legvégső és legnagyobb baj pedig az állhatatlanság. A születés állhatatlan és semmis, mert a halálra vezet, az ifjúság, mert a vénség követi és az egészség, mert a betegség szokta felváltani. Minden, ami létezik, el is múlik. Ez a szakadatlan változás pedig fájdalommal és szenvedéssel áll kapcsolatban. A gyermekkor a tehetetlenség fájdalomában sinylik, az ifjúságot ki nem elégíthető szenvedélyek nyugtalanítják, a vénséget a gyöngeség és betegség kínozza és ha végre felszabadít a halál, kezdődik az újjászületés ugyanolyan vagy még nagyobb kínokkal. A baj és a szenvedés általános, az ember rendeltetése, hogy elveszítse azt, amit a legjobban szeret; az állaté pedig, hogy más állatnak táplálékul szolgáljon. Buddha, a legmélyebb és legpesszimiztikusabb vallás alapítója, semmiféle boldogságban sem hitt. Ő e földi lét szanzarájában csak szenvedést és múlandóságot látott és csak a teljes megsemmisülést, a nirvánát mondta fájdalomnélkülinek. Utolsó szavai voltak: Semmi sem tartós!

A világ két más legelterjedtebb vallása: a brahmanizmus és a kereszténység szintén sötét háttérrel bír és az újabb filozófusok még zordonabb színekkel festik az emberek ú. n. erényeit és boldogságát. A renaissance kora-

beli olasz ateista iskola bölcselei: Pomponazzi, Cardano, Telesio és Campanella s még inkább az angol induktív iskola és francia hívei megtagadták az emberi természettől a jog és kötelesség, erény és bűn veleszületett érzetét és azt mondták, hogy e fogalmak csak az élet lefolyásának megfigyeléséből származtak, mely azt mutatja, hogy az erény kevesebb, a bűn pedig több szenvedéssel jár, és csak azért kell jót tenni, mert ha nem tesszük, szenvednünk kell. Locke azt mondja, hogy jó és rossz nem egyéb, mint élvezet és fájdalom, vagy ami nekünk élvezetet vagy fájdalmat szerez és okoz, Hobbes szerint pedig a jó és rossz csak vágyainkat és ellenszenvünket jelző fogalmak, ami körülbelül egyértelmű Hamlet szavaival, hogy „nincs a világon se jó, se rossz, gondolkodás teszi azzá“.

Ez a bölcsekedés körülbelül oda vezet, hogy nem az erényes ember boldog, hanem az, aki jól tudja megválasztani azt, ami neki élvezetet okoz és elkerülni, ami ránézve fájdalommal jár.

Egészen más etikai rendszere van Rousseau-nak. Szerinte az ember természeti állapotban volt legboldogabb s mentül többet foglalkozott a világgal, önmagával és az emberekkel, annál inkább eltávozott az emésztő vágyak nélküli élettől, a szenvedélyekben szükölködő nyugalomtól. Szerinte csak az adhatná vissza az emberiséget a boldogságnak, ha visszatérne

az eszmék nélküli természeti állapotához, mert az eszmék beteggé teszik a lelkét.

Rousseau e felfogása merőben ellenkezik a nálánál mélyebb és tárgyilagosabb Schopenhauerétől, ki a nyugodt szemléletet tartja a legkevesebb fájdalommal járó állapotnak. Közel jár az általa különben is dicsőített nirvána tanához, amennyiben nem ismer el semmi pozitív élvezetet. Szerinte minden élvezet negatív és csak a fájdalom pozitív s a legboldogabb ember nem az, aki a legtöbb gyönyört, hanem aki a legkevesebb fájdalmat érez. Tehát ne az élvezetet keressük, hanem a fájdalmakat kerüljük, mert egy fájdalom tönkre tesz száz örömet.

Jézus egészen másképp fogta fel a boldogságot, mint az itt felsoroltak bármelyike. Szerinte az nem volt nyugodt állapot, hanem a lélek legerősebb emóciója, melynek épp úgy van szüksége fájdalomra, mint a fénynek sötétségre, hogy azt megvilágítsa. Az ő boldogsága a megvívasztalt fájdalom, mely talán magánál az örömnél is édesebb. Phaedonban Szokratesz is, miután levették róla a láncokat, a gyönyörúség és fájdalom benső rokonságáról elmélkedik, s a fájdalom hiányát gyönyörúségnek mondja. A mi Aranyunk is azt tanítja, hogy a „fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze“ s hogy az emberi szívnek is:

„Mint a lankadt földművesnek
Pihenő tanyája

Kész boldogság lesz neki a
Szenvedés hiánya.“

Jézus boldogsága az ég könnyzaporától nedves virág, melyet a nap sugarai csókolnak. Ő nem bölcsekedett, de tudta, hogy van öröm, amely fáj, és fájdalom, amely édes; tudta, hogy örömtől is lehet sírni, és hogy a fájdalom közé is mennyei üdv vegyülhet. A boldogságot ő a lélek szivárványának képzelte, mely könnyekből keletkezett és az érzelmek ugyanannyi színében ragyogott. Az egyhangúság, a folytonos egyféleség megszokottá, sőt únottá teszi az örömet is, míg a fájdalom, ha balzsamot tesznek rá, annál fogékonyabbá tesz a gyönyörűségre. Ezért mondta a gond és bajok nélkül élőkről: „Jaj nektek, gazdagoknak, mert megvagyon a ti vigasztalástok!“ és hogy előbb lehet egy tű fokán hajókötelet húzni keresztül, mint hogy egy gazdag menjen be a boldogság mennyei országába. Aki bajok nélkül született, szenvedések nélkül élt, sohse fogja érezni a boldogság becsét; közönséges dologgá lesz előtte, mint az egészség.

A boldogok meg vannak fosztva a remény édes érzetétől, a vigasztalás balzsamától, s akiket szánunk, mélyebb örömeire képesek, mint akiket irigylünk. Jézus, a gyöngék védője, a szegények vigasztalója, a bánatosak orvoslója a lélek jóságától tétélezte föl a boldogságot. Köznapi lélek a szerencse ölen is

sivár életet él, míg a nemes lelkek, mint a sors vértanúi is hallelujáznak.

Tanait a boldogságról az ismeretes „nyolc boldogság“-ba foglalta össze. Ezek elseje, mely így hangzik: „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa“, sok találgatásra adott okot. Az egyház ezek alatt azokat érti, akik szeretnének szegények lenni, Strauss Dávid szerint Jézus a tulajdonképeni szegényekre gondolt; legközönségesebben az ostobákat tartják lelki szegényeknek, ami szintén csak félig felel meg e fogalomnak. Azt hiszem, azok a lelki szegények, akik, mint Prospero-szigetén elrejtve élnek az arany középszer hívei, kevéssel beérik és szűkre szabják vágyaikat.

A második makarizmus: „Boldogok, akik sírnak, mert meg fognak vigasztaltatni“, gyűpontja Jézus eszméinek a boldogságról, s ugyanazt a viszonyt tünteti fel, mely a természetben található, ha eső, vagy éjtszaka után kisüt a nap, vagy ha telet felváltja a tavasz.

A harmadik pont: „Boldogok az alázatosak (Károli Gáspár) vagy szelídek (Káldi—Tárkányi szerint), mert ők bírják a földet“, azt jelenti, hogy ezek nem jönnek egymással viszályba, nem gyűlölnék senkit, nem versengenek s nem keltik fel senki haragját, sőt már meglevő haragot is eloszlatnak, mert, mint a zsoltáros mondja: „A szelídség megtöri a haragot.“

Boldogok továbbá, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot, mert meg fognak elégíteni. Strauss szerint itt szintén a testileg éhezőket és szomjazókat kell érteni, ami akkor körülbelül egyértelmű volna a második boldogsággal. De ha az igazságot szomjúhozják, akkor azért boldogok, mert az igazság megnyugtat; a bölcseket csak az elégíti ki; ez az ő boldogságuk és Schopenhauer szerint a két főerény egyike.

Ötödször: „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.“ Vagyis, amily mértékkel mér valaki, olyannal mérnek neki vissza, a jó tett magamagát jutalmazza meg.

A hatodik boldogság: „Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent“, hugovictori szépségű mondás. Az ember mindent saját lelke tükrén át néz; a búsnak bús, a gonosznak gonosz az egész világ. A tisztalelkűek tiszta lelkükön keresztül nézik a világot. Ők csakugyan meglátják az Istent.

Hetedszer: „Boldogok a békességesek, mert isten fiainak hivatnak.“ Ez körülbelül ugyanazt jelenti, mint a harmadik boldogság.

Végre nyolcadszor: „Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa.“ Ez a vértanúk himnikus boldogsága.

Jézus tehát a következőket mondta boldogoknak: a megelégedetteket, a megvigasztalt szomorkodókat, az alázatosokat és békeszeretőket, az igazságosakat, az irgalmasokat, a

tisztaszívűeket és az igazságért üldözötteket. E pár sor foglalja magában Jézus egész etikáját; ezek szerinte azok az *erények*, melyek boldogítanak. Köztük van Schopenhauer két főerénye is: az igazságosság, mint férfierény és irgalom, mint nőerény és köztük van mindaz, ami embert igazán jóvá és boldoggá tehet, olyanná, mint azok voltak, akiket Jézus megáldott.

A SZINÉSZNŐI ÚJ NEMZEDÉK.

A színműirodalom tükre a színpad. Néha, igaz, rosszul mutat, elferdíti a drámai alakok vonásait; de azért csak a felfogott körvonalakat veri vissza. A drámaíró viszont abból a szellemi kovászból gyúrja embereit, melyet korából s az ebben fejlődött egyéniségéből vesz. Ez annyit tesz: amilyen a kor, olyanok a drámák személyei s a színészek, mint ezek eleven magyarázói, jó vagy rossz tükrei, ha kell, ha nem, a rájuk bízott színpadi jellemet kénytelenek visszaadni.

Hogy korunkban a tragikus színészek kihalását emlegetik, ennek egyszerű oka az, hogy a tragédia vad nyersesége is a szalonokba járt chic-et tanulni. A kothurnus harsogó lépteit neszfogó szőnyegek enyhítik, az indulatok színváltozását elrejtji a rizspor és pirosító s a lelki harcok mennykőcsapásaira is feltalálták a villámhárítókat. — Othellót

ma már Bartolónak, Cleopatrát Gauthier Margitnak hívják. Mióta a tollas baretek, vitérők divatjokat múlták, a kiabáló verssorok könnyed csevegéssé finomultak. Prométeuszi pátosz az államfogházban, corioláni dikció egy kortesbeszédben szörnyű szatíra.

A mai költő sokkal gyengédebb szervezetű, hogysen képes volna megragadni a lelki élet egyes óriás momentumait; e helyett nagy gonddal állítja össze a minuciózus lelki vonásokat; patetizálás helyett inkább humorizál. A közönség se hisz többé a sárkányölő hősökben, méregkeverő királyokban, ördöggel cimboráló doktorokban. Az ilyes dolgokat manapság legföllebb mint látványosságokat nézik meg, s ami Aiszkhülosznál, Shakespearenél még költői valóság volt, ma már csak — opera.

Korunk emberei frakkot és glacékesztyűt viselnek s ezektől megkívánjuk, hogy ildomsak, józanok legyenek s mindenekelőtt mérsékeljék magukat. S ezt meg is teszik a modern színműirodalom alakjai; fájdalom, legtöbbször a költőiség rovására.

S a színészek? Ők a költőt magyarázzák s végre is akklimatizálódnak s a színpadon lesznek közönséges emberekből szalon-emberekké.

Ha végigtekintünk nemzeti színházunk fiatalabb nőtagjain, akikről itt szólni akarok, találkozunk eggyel, aki úgy tűnik fel, mintha még abból az időből maradt volna reánk, mi-
kor az érzelmek elementáris erővel jelentkez-

tek az emberi szívben, mikor a boldogság tündérrege, a fájdalom démoni játék volt.

Jászai Marit értem. Már tekintetében van bizonyos csaknem fanyarsággal vegyülő erő, fátyolozott hangjában valami antik nyerseég, nagylépésű, gyors járásában pedig az indulatok mohóságát venni észre. Ilyen hang lehetett Macbeth démona. Óriási, vulkánikus kitöréseivel csaknem ijesztő szenvedély lakik benne. Tragikus színész nő minden ízében. Akár tisztuló, akár romboló folyamaton átmenő tragikai alakot ad, egyaránt jeles, ha a szenvedély intenzív foka s a lélek végzetes háborgásai ragadják magával. Antigonéját, Lady Macbethjét mindenha emlegetni fogja, aki a magyar színészet történetét megírja.

De neki se sikerül minden. Újabb időben ő adja a fantasztikus vonásokkal megáldott alakokat, név szerint: Portiát a „Velencei kalmár“-ban, Oliviát a „Vízkereszt“-ben, Imogent „Cymbeline“-ben és a királynét „Don Carlos“-ban. Nemzeti színházunkban bizonyára ezeket se játszaná tökéletesebben más valaki, egyszerűen azért, mert az ábrándos fantasztikus fényű szerepkörre — a németek e specialitására — nálunk nincs színész nő.

Jászai Mari ezekben a szerepekben is művésznő; csak hogy nem hű tolmácsa a költőnek. Olivia nem olyan patetikus lény, mint ő. Hogy mily ábrándokból szőtt lény Portia, az ötödik felvonás ígésző jelenetében árulja el.

Fülöp király neje csak szenved és tűr s közbe-közbe ábrándozik: Jászai Mari azonban lázong. És Imogen, „a szép, a bájoló“ Imogen! Jászai Mari e szerepben egész művészetét kifejtette; de nem Imogent játszotta. Én legalább nem képzelhetem őt oly sebes, csaknem rohanó járásúnak, oly mohó beszédűnek, érzelmeit oly „szórakozva kergető“-nek, amilyenek Jászaitól láttam, kivéve azt a fenségesen játszott nagy jelenetét, midőn Cloten férjének hitt holtteste fölött kesereg.

Jászai Mari színészi egyénisége sokkal erősebb, hogysen a gyöngyét adhatná, sokkal borongóbb láthatárú, hogysen csillagokkal ragyoghatna és nagyobb rázkódásokra termett, mint aminőkre a virágok képesek. Tehát nem Imogen, hanem Phaedra; nem Portia, hanem Mirigy. A tragikus színésznők között színpadunkon ezidőszerint az utolsó mohikán.

Legifjabb színésznőink egyike után szintén tragédiákban szerezte eddigi hírnevét, de Fái Szerénánál a vihar csak egy pohár vízben dühöng. A szenvedély nem egyéniségéből látszik fakadni, pátosza mesterkéltné, sőt néha ércsengésű, mély orgánuma is azt a gyanút kelti, mintha erőltetné a sötét hangszínezésre. Hangját nem lágyítja a szív kohója, ezért szép csengése mellett is kissé száraz, inkább szavalásra, mint drámai párbeszédre alkalmas. Az Éj királynéja (Csongor és Tünde) azért eddigi legjobb szerepe, mert ott nem

csinál egyebet, mint deklamál. Az érzelmek árnyalását, a beszéd fokozását, a szenvedélyek árapályának változó kifejezését még meg nem tanulta. Egyáltalán, mint hangjában, mint játékában sincs fokozat. Koturnusban is lábujjhegyre áll. A „Báró és bankár“-ban mindjárt az első felvonásban, mikor férjének, a bankárnak elbeszéli szerelmi történetét, annyi csinált szenvedélyt fejt ki, oly tompa, síri hangon beszél, hogy szerepének későbbi bizonyalmi részére már nem maradnak erősebb emóciói. Nagyon is akar hatni. Ez okozza, hogy csak töredékesen hat. Egyik kezében tört, a másikban legyezőt hord Márkus Emilia. Olyan átmeneti alak a tragédia és a komédia közt. Sem a klasszikus időkből, sem a tizenkilencedik századból, hanem a rokokó korszakból való. Nincs is határozott temperamentuma sem a komédiához, sem a komoly drámához. Nem határozott egyéniség és híjjával van a közvetlenségnek. Van benne igazi érzés, de nem tud rajta uralkodni. Nem idomítja magát szerepeihez. Játékából hiányzik a kolorit és a természetesség. Ahol dévajnak kell lennie, túlságosan is az, de a valóság elevensége nélkül; viszont komoly szerepeiben szentimentalizmusán nincs meg a közvetlenség zománca. Vígnak nem elég kedélyes, szomorúnak kevésbé szenvedélyes. Legújában egypár ú. n. „nadrágszerep“-ben próbálkozott meg s itt vígságának száraz volta különösen kitűnt. Karjának lóbálása,

hirtelen, katonás megállása, csárdásszerű forgásai (kedvenc mozdulata pajkosság kifejezésére!) mintha figyelmeztetni akarnák a közönséget: Íme, most dévajkodom! E diszharmóniát még növeli gyors, csaknem hadaró beszéde s az a fogyatkozása, hogy hangját még nem tudja idomítani a félreszóláshoz.

Fái Szerénával közös hibája Márkus Emíliának, hogy hangjával nem tud árnyalni, játékában nincsenek, vagy nagyon is hirtelesen az átmenetek. Irén (Proletárok) vagy Blanche (Fourchambault család) megjavulása Márkus Emíliánál érthetetlen, mert ugránzó, kotnyeles, üresszívű bábból egy csapásra válik szelíd, érzelmes és szerény hajadon. Nem látjuk a rossz környezet befolyását s a tisztító kezet, mely lelkéből lassankint tép ki minden gyomot.

A fennköltebb, ékeesebb párbeszédet szomorú hangon mondja el s az érzelmek szárnyalása Márkus Emíliánál rendszeren a szentimentalizmus könnyeibe fúl. Az ő Júliája se nem forróvérű, se nem szédül el az ifjúság és szerelem mámorától, hanem sablonalakítás, mint az operai Júlia. Jászai Mari Imogenje hasonlíthatatlanul magasabban áll; pedig nem is igazi szerepköréhez tartozik. Tündéje merő köznapi érzelgősségből áll. A ragyogó színezés, a tündéri vidámság, a fájdalom isteni kéje mind csak a Vörösmarty tündéjében van meg. Valamivel derültebb alakot mutat be, mint királyné Dóczi „Csók“-jában.

Álmélkodását, mikor a bolygó zsidóról szóló fantasztikus, csodás parabolát hallgatja, csodálatosan fejezi ki. De itt is csak egyes mozzanatai jók. Az egész alakon több a köd, mint a sugár. Általában Márkus Emíliának egy szerepe sincs, amelyben egyöntetű. Csak részleteket talál el, mint például Paula néma gyászát (Lea grófnében) vagy Cherubim ábrándosan patétikus románcszavolatát.

Helvei Laura nevének említésekor egészen más világba lépünk. Testestül-lelkestül korabeli egyéniség. Csak szalónban és uszályos ruhában érzi magát otthon. Eleme a modern társadalmi összeütközésekből, ferdeségekből eredő viszályok és küzdelmek Dumas és Sardou nőideálja. Ő tud legjobban öltözködni és társalogni. Legelegánsabb és legintelligensebb színésznőnk. Sokféle képessége miatt némelyek magyar Sarah Bernhardtnak nevezik. A közönség él-hal érte; de ő nem szokott meghalni a színpadon. Szalónban meghalni nem esztétikus dolog. Aki a fényes termék neszfogó szőnyegén elbukik, nem szegi nyakát s ha erkölcsileg tönkrement, udvarias adieut mond s illemesen a színfalak mögé vonul elzúlleni.

A Nemzeti Színház büszke lehet Helvei Laurára ezekben a szerepekben. Pedig sokáig tamáskodtak tehetségében s nem jósoltak neki valami fényes jövőt. Rendkívül lassan, de annál öntudatosabban fejlődött, sőt hogy még most is mennyire emelkedik folyvást,

mindenki észreveheti, aki őt hosszabb időközökben figyelemmel nézte valamelyik jobb szerepében. Szerepeire még nagyobb műgondot fordít, mint toilettéjére. Minden szót kidolgoz, minden mozdulatot, állást tanulmányoz s talán egyedüli a Nemzeti Színházban, aki mindig helyesen hangsúlyoz. Hangja nem a legerősebb s nem nagyon terjedelmes, de Helvei annyira tudja idomítani, annyira uralkodik rajta, hogy nálánál színezní, árnyalni, az érzelmek skáláján játszani senki se tud jobban. Szem- és arcjátéka, mint a suhanó árnyék, melyet egymást űző felhők vetnek, szüntelenül változik. Egy mondattal sokszor több lelki életet világít meg, mint mások egész szereppel. „Csongor és Tündé“-ben Mirigy kérdezi Ledértől, hol kódorog, mire ez így válaszol:

Erre is, meg arra is,
Tudja Isten, vagy mi, merre!

Ezzel az alig észrevehető vállvonással kísért két sorral Helvei Laura teljesen megmagyarázta Ledért. A könnyelműség, fásultság, cinizmus mind összeolvad válaszában. Így emelkedik a színészet igazi művészetté.

Ha gúnyolódnia kell Helveinek, szatirája finom és éles, mint a tűhegy; a nemes jellemet szinte átszellemíti, a nemtelent egyénileg jogosulttá teszi. Neki mindig igaza van; ezért elevenek alakjai, ezért hiszünk az ő művészetében. Dorája, Septmonts Katalinja (Ide-

gen nő) éppoly emberi, mint d'Ange báróné (Demimonde). Kitűnő tolmácsolója a problematikus természeteknek. Marrick Maryje (Magdolna), Célimèneje (Mizantróp) tökéletes alakítások. Lélektani felfogását, finom színezését, filigrán kidolgozását még sokáig fogják dícsérni.

Az erősebb szenvedélyek azonban nem felelnek meg egyéniségének. Nagyon is józan s nem veszi be az excentrikus vonásokat. Tisztult ízlése ugyanitt se hagyja el, csak hogy ahol lángolnia kellene, túlságosan diszkrét s akkor is cseveg, ha a költő azt akarja, hogy önfeledten csorduljon ki szíve. Eboli hercegnője (Don Carlos) nem lángoló spanyol vér, hanem számító francia. Helénája (Szentivánéji álm) is szépen átgondolt alakítás, de az érzelem heve nélkül.

Helvei sohse feledkezik meg arról, hogy csak komédiát játszik; ő a képmutatás ott-honába, a szalónokba termett s amit itt kedvvel játszik (mert szeszélyes s néha legjobb szerepeit is elejti), az elsőrangú helyet biztosít neki színi történetünkben.

Hátra van még a Nemzeti Színház két szendéje: Molnárné és Csillag Teréz. Szerepük hasonló, tehetségük alig.

Molnárné naívságából hiányzik a kedély melegsége. FÜRGE, de nem eleven érzésű, csintalan, de nem kedves. Pajkossága csak egy epigramm s legjobb az egyfelvonásosokban, ahol az egész alak csak egy mozzanat. A sze-

les szobalányokat, unatkozó fiatal özvegyeket, ártatlan cselszövő társalkodónőket meglehetősen személyesíti. Alakításról azonban nemigen beszélhetünk nála. Marittát (Csók) körülbelül elrontja. Más lány az, akinek főrésze van benne, hogy a király elveszti fogadását. Csáberő, természetes kellem, öntudatlan kacérság, meg egy kis szenvedély: ezek Maritta színei — a költőnél. Molnárné csókdefiniója nem tehet bolonddá egy királyt. Marittának mindjobban dagadó érzellemmel kell híres definícióját elmondani, mely a meggyőződés bizonyos pátozában zeng ki ezzel a sorral:

Nem csók az, hidd el, amely tiltva nincs!

Molnárné ezt hangjából kiesve, incselkedő hangon mondja el, mintha nem is volna felkiáltójel a sor végén. Marittát Csillagnak kellene játszania. Cyprienne (Váljunk el) már egészen Molnárnénak való, csak hogy már az első felvonásban kijátssza, tovább pedig ismétli magát.

A sorban, de nem az érdeemben, utolsó Csillag Teréz. Az ő naívsága valódi. Nem a kedély felületessége, melyet nem változtat meg a kor, hanem a fiatalság üdesége. Már alakjában megvan a kedves kicsinység, csicsergő hangjában a frissesség, félénk tekintetében az ártatlanság s ami legfontosabb, van meleg kedélye a szentimentalizmus némi, de nem beteges, árnyalatával. Tán ezért sikerült neki

oly irígylésreméltóan a romlatlan kis Toionon (Szikra), mert hiszen szegényke áldozatot hoz annyira szeretett keresztanyjáért, mikor „korroborál“. Izabellejét (Férjek iskolája) igaztalanul rótták meg, hogy érzelgős; mert ha nem vegyít igazi érzelmet játékába, nemigen gratulálhatunk jövőbelijének. Megpróbálkozott már nagyobb érzelmes szereppel is Agathában (Leonarda), mégpedig szép sikerrel. Itt is segítségére volt érzelmessége, mely azonban összefér a naívsággal. Mégis van hibája Csillag Teréznek is: nagyon fiatal. Ez azonban napról-napra kisebb lesz.

A BETŰ-FILLOKSZÉRA.

Azt mondják, hogy mai napság már nincs lehetetlenség. Az emberi ész találékonysága kifog a természetén, legyőzi az elemeket, szolgálatára kényszeríti a természeti erőket; csak egy dolgot nem sikerült eddig legyőznie: a sajtóhibát. Ez a betű-fillokszéra éppúgy diadalmaskodik szedőn és korrektoron, mint a munkáját tízszer is nagy gonddal revideáló szerzőn. Képzelhetsz oly napot, melyen nem fordul elő öngyilkosság, párbaj, sikkasztás vagy rablás; akadhatsz olyan lapszámra, mely véletlenül nem foglalozik Pálmai Ilka legújabb viselt dolgaival; de újságot, könyvet sajtóhiba nélkül nem fogsz találni soha. Lasciate ogni speranza. Aki a sajtóhibákat meg

akarná szüntetni, éppoly meddő munkát végezne, mint az, aki a bölcsek kövének vagy a perpetuum mobilének feltalálásán töri a fejét, fűből aranyat akar csinálni, vagy a kör négyszögesítésén fáradozik.

Ami lehetetlen: lehetetlen. Írónak, zurnalistának bele kell nyugodnia végzetébe, hogy a sajtóhibát el nem kerülheti. Oly biztos ez, mint a halál. Csakhogy nem minden sajtóhiba egyformán bosszantó. Vannak egyes ártatlan betűcserék, — melyek megrontják ugyan a szó értelmét, de az olvasó által azonnal kitalálhatók. Vagy értelmetlenné, vagy fonák értelművé teszik, amit mondani akarunk. Ha például azt olvassuk: Ó, legszebbje a férfierényeknek: gazságszeretet! — mindjárt el is találjuk, hogy a végső szó első betűje, az i valahogy elmaradt. Ilyen a következő példa is: Mignon, írta Goethe, ordította... Mind a két mondatnak fonák értelme van s éppen ez igazít útba, mi akar lenni a helyes értelem. Mégis bizonyos furcsa mellékízt ad az ily betűkimaradás vagy betűcsere a mondatnak. Ha azt olvasom: Te vagy az egyetlen légy, aki engem megértesz... — tudom, hogy légy helyett lénynek kell állni, de a mondat komolysága mégis el van rontva.

Különösen versekben, poétáknál a legkisebb sajtóhiba, egy rosszul alkalmazott vessző, i helyett í, ö helyett ő, vessző, ahol arra nincs szükség stb. vérig bosszantó, mert éppen azt rontja meg, amire a költő nem kevésbé

finnyás, mint az értelemre: a ritmust. Hát még az értelemváltoztató sajtóhibák! Igazán nem lehet csodálni, hogy Vajda Jánost minden legkisebb erratum oly méregbe tud hozni; hiszen vele történt meg, hogy egy szép szerelmes versében (A kárhozat helyén), melyben elmékedéseit egy oly szobához fűzi, melyben kedvese hűtlenségét látta s hozzát teszi, hogy agyában ez a jelenet úgy forog, mint a befagyott emlékezet, — az illető sor így jelent meg: Agyamban ez a jelenet... Egy másik lírikusunk egy nőről zeng, akinek lábai elé borul s esdekelve szól neki: túrj meg itt! Ezt a sajtó koboldja így tréfálta meg: túrj meg itt! A Pesti Napló, midőn Arany Jánosnak Tölgyek alatt szeretek pihenni... kezdetű versét hozta a Budapesti Szemle, közölvén a folyóirat tartalmát, a költemény címét (annak első szavát) oly sajtóhibával közölte, mely hihetőleg arcába kergette a vért a szemérmes költőnek. Aki kíváncsi rá, keresse ki az újdonságot a Pesti Napló 1878. januári számai közül. Egy női újság pedig néhány év előtt azt akarván írni, hogy „a nő akkor szép, ha nagy a haja“, oly sajtóhibát követett el, mely miatt valószínűleg nem egy előfizető küldte vissza a lapot.

A Babérok című antológia első kiadásában (lehet, hogy a többiekben is) a Szózat így kezdődött:

Hazádnak rendetlenül
Légy híve, oh magyar,

E sorok írója is megjárta már. Egyik moralizáló verse, melyben azt mondja, hogy megszállja a vágy, hogy a béke útját megjelölje azoknak, akik csalódtak, így jelent meg: akik csókolódtak.

Aki nem tapasztalta, nem is hinné, mily apróságokon múlik sokszor, hogy egy mondatnak egészen más értelme legyen. Ismeretes ama berlini lap élce, mely Tissot hírhedt badar könyvét Magyarországról, melynek címe: L'Hongrie inconnue, par Victor Tissot, azzal kritizálta meg, hogy a vesszőt más helyre tevén, ezt írta: L'Hongrie, inconnue par Victor Tissot. S mily zavarban lehetett az a bíró, aki midőn őt egy valaki piszkos módon meg akarván vesztegetni, az illetőt rögtön elfogatta s másnap mégis ezt olvasta valamelyik lapban: Az illető egyén egy nagy bankót hagyott a bíró úr asztalán, s ez rögtön elfogadta. Vagy mennyire örülhettek a franciák jótékonységának a szegedi árvíz-károsultak, midőn egy nap azt olvasták az Ellenőrben, hogy Párizs municipiuma 100.000 frakkot szavazott meg részükre! Az az énekes se volt valami kellemesen meglepetve, akit abban a városban, ahová vendégszerepelní ment, a vasútnál elfogott a rendőrség s csak nagynehezen tudta magát igazolni, hogy ő nem terrorista, hanem tenorista. A megérkezését tudató sürgöny t. i. sajtóhibával így érkezett: „Terrorist N. N. kommt heute an.“

De nemcsak kellemetlen szituációkat szül a sajtóhiba. Néha nagy derűtség okozója is lehet. Néhány év előtt történt Bécsben egy hangverseny alkalmával, hogy a zenészek, sörrel élő derék katona-muzsikuskok, egyszerre harsány kacajba törtek ki s nem bírták folytatni a megkezdett darabot. Midőn a karmester dühösen kutatta ennek az okát, még mindig kacagva a kótára mutattak, ahol ez állt: „Sauft (sanft helyett) langsam und mit Nachdruck.“

Boldog emlékezetű Tóth Kálmán nem lehetett ily nevető kedvében, mikor a Hölgyfutárban egy reggel olvasott egy arisztokrata bálról szóló tudósítást, mely végén felsorolva a mulatságban résztvett előkelő hölgyek neveit, az utolsó névhez zárjelben odatette: tehetsz vele, amit akarsz. Ez pedig így esett meg. A tudósítást Pompéry János írta meg levélben, melynek végére magántudomásul zárjelben odaírta: „tehetsz vele, amit akarsz“, vagyis rövidítheted, változtathatod, vagy akár el is dobhatod; a szórakozott költő azonban elfelejtette azt az ominózus zárjeles névsort kitörölni.

Szerencsére nem keletkezett a dologból nagyobb baj. Vannak azonban esetek, midőn sajtóhibák sajtóperekre, sőt bűnvádakra adtak alkalmat. Volt rá példa, hogy a sajtóhiba magánbosszú műve volt, azzal a célzattal, hogy megkárosítsa vagy nevetségessé tegye azt, aki ellen irányul.

De hát minek a sajtóhibához rosszakarat, mikor az magától is megjelenik. Éppoly kevéssé képzelhető nélküle könyv és újság, mint Posner Károly Lajos ordó nélkül. A fillokszérát lehetséges kipusztítani, a sajtóhibákat lehetetlen. Aki sajtóhibátlanító gépet találna ki, felülmúlná Edisont is. Nem állok érte jót, nem lesz-e sajtóhiba ebben a cikkben is.

HOGYAN ÍRJUK AZ IDEGEN SZÓKAT.

Fejlődő, forrongó nép voltunk nemcsak a társadalmi, ipari és kereskedelmi, közművelődési téren szembeötlő; talán még inkább ez a nyelvben. Szüklátkörű kritikusok a magyar irodalom virágzásának elmúltáról beszélnek, holott nyelvünk, Vörösmarty koráig jóformán csak dadogás volt, még alig egy emberöltő óta tud érthetően beszélni. Vörösmarty s utána Arany és mások a nép nyelvének számos kifejezését, fordulatát, grammatikai sajátságát iparkodtak irodalmilag közkeletűvé tenni. Legújabbán egy más mozgalom indult meg: az idegen szavaknak nyelvünkbe való beoltása, teljes asszimilálása iránti törekvés. Így az eddig nem magyar képzővel használt idegen szavaknak magyar képzőket adtak. Többé nem mondják *blamíroz*, *aszfaltíroz*, hanem *blamál*, *aszfaltoz*. Egy további

lépés az idegen szavak beoltására a *magyaros írásmód*, melynél fogva többé nem írjuk *photographál*, hanem *fotografál*.

E beolvasztási törekvések azonban, mint minden forrongás, zavart idéznek elő a nyelvben. A nagyközönség még mindig a régi ortografiához ragaszkodik s az újító írók közül is kiki a saját rendszeréhez ragaszkodik s így esik meg az a furcsaság, hogy fiatal nyelvünk még nem lévén kodifikálva, tulajdonképen senki se tud nálunk ortografiát.

Különösen rikító színekben látható ez a hírlapirodalomban. A napilapok gyorsan és többek által iratván, ugyanegy idegen szót sokszor négy-ötféle helyesírással közölnek. A vezércikkíró (akinek a nyelv fejlődéséről rendszeren legkevesebb tudomása van) még azt írja: *psychologia*, a külföldész: *psychologia*, az újdonság: *pszichologia*, a tárcász: *pszichologia* és legfőbb az irodalmi rovat vezetője: *pszichologia*. Dícséretes kivételt csakis a „Budapesti Hírlap“ képez, mely következetesen a magyaros írásmóddal él, s melynek egyik szerkesztője, Rákosi Jenő tudtommal az első volt, aki bátor volt úgy írni: *Kszerkszesz*, *Kvintusz*, *egzekució*. Ő hozta divatba a Népszínház ismert színlapjait is, melyek Boccacciót *Bokkacsónak*, *Jeant Zsánnak* írták, helytelenül ugyan, de legalább megvolt az a hasznuk, hogy az alsóbb műveltségű közönség, melyre egy népszínháznak mindig számítani kell, el tudta olvasni. A többi lapnál az idegen sza-

vak írásmódja tekintetében teljes anarkia uralkodik. Az egyik munkatárs conferentiát, egy második konferentiát, egy harmadik konferenciát írt kénye-kedve szerint s a szedő hűségesen kiszedi, a korrektor meghagyja mind a háromféle ortografiát. Pedig csak egy kevés jóakarát, egy kis nyelvérzék, sőt a napilapoknak csak egy helyesírást tudó korrektor kellene hozzá, hogy ezen a bajon segítve legyen.

Bizonyos szabályokat azonban a magyaros írásmódnál is szükséges szem előtt tartanunk s azokon túlmenni, például *elő nyelvek tulajdonneveit* a mi kiejtésünk szerint írni nem szabad. E szabályok kevés szóba foglalhatók és röviden a következők:

Tulajdonneveket csak kétféléket írhatunk magyarosan: 1. a holt nyelvekből átvetteket; 2. az oly nyelvekből idézetteket, melyeknek betűi nem a latin betűk. Eszerint írhatom *Tisszafernesz, Kszantippe, Kvintilián, Szolimán, Turgenyev*; de helytelenül írnám *Sekszpir, Müsszé, Dsúszi*. A latin betűktől különböző írásjegyekkel bíró nyelvekből átvett tulajdonneveket éppenséggel nem is írhatjuk másképen, mint ahogy kiejtjük. A német azt írja: *Turgenjev*, mert az *ny*-re nincs betűje, de magyarul éppen rosszul írják így (a német írásmódot utánozza) a nagy orosz költő nevét, mintha *Puskint* — a francia írásmód után — *Pouchequine* — írnák. Latin betűkkel bíró élő nyelvekből idézett tulajdonneve-

ket a maguk eredeti írásmódjában kell használni, különben könnyen oly ferdítések állnak elő, mint a francia nyelvben, mely Tassót Tassénak, Boccacciót Boccacenak írja.

Magyaros kiejtés szerint irandó le minden oly nem tulajdonnév, mely nyelvünkben közhasználatú, akár van rá magyar kifejezés, akár nincs. Azt írom tehát *reakció, egzekúció, szalon, szezón, filozofia, szonnanbolizmus, velocipéd*. Kivételt képeznek azok a szavak, melyek az illető nyelveknek egészen sajátos kifejezése, úgyhogy nyelvünk minthogy csak idézi, például: *gamin, yankee, lordmajor, grissette* stb. Természetesen épp itt kivételt képeznek a több mint egy szóból álló rövid szólásmódok: *en vogue, con amore, haute volée, tête-à-tête* és minden, nyelvünkbe át nem vett és nem általánosan használt egy szó is. Például nem mondhatom: *Taine bienfezánsza, Zola asszomoárja*, mert a *bienfaisance, assomoir* szavak nem mentek át nyelvünkben a közhasználatba. Talán felesleges is megemlítenem, hogy az idegen közmondásokat, röpke idézeteket szintén az eredeti ortografiával kell írni, teszem: *Lasciate ogni speranza, Après moi le déluge, My house is my castle*.

Megjegyzendő még a következő: Nyelvünkben nem létező betűt csak tulajdonnevekben tartunk meg. Írom például: *Quinet, Ximenes*, de nem írhatom: *inquizíció*, mert a *q* betűt a magyar nyelv nem ismeri. Azért helytelen a

pszichologia, melancholia írásmód is, mert ch-ja sincs nyelvünknek, mely az idegen ket-tős mássalhangzót egy esetben, ha vele kezdődött a szó, már régebben *kh*-ra változtatta, azt írván, *Khina*, *Kharakter*, *Kholera*.

Nézetem szerint a h betű is felesleges; elegendő tehát, ha azt írjuk: *anarkista*, *kolera*, *káosz*, *melankolia* stb. Ily egyszerű módon lehet a nyelvünkben közhasználatú idegen szók írásmódját megtanulni, de az emberi szellemnek éppúgy megvan a maga tehetetlensége, mint a fizikának és azért legtekintélyesebb napilapjainkban is még folyvást a *reactio*, *sophisma*, *gymnasium* írásmódok kísértének, sőt minap még a kaszt szót is castnak írva olvastam egy vezércikkben. Minden nyelv fejlődése csaknem kivétel nélkül abban is nyilatkozott, hogy az idegen nyelvek szavaival gazdagította szótárát. E szókat természetesen asszimilálnia, a saját ortográfiája szerint kellett írnia. A magyar nyelvbe idegen nyelvekből átvett tömérdek szó (terem, ármány, alamizna, föld, muszáj stb. stb.) mind úgy vált lassanként meghonosodott magyar szóvá, hogy a magyar kiejtés szerint lett leírva. Purizmusnak a nyelvben egyáltalán nincs értelme. Idegen szók áthonosítása által a nyelv árnyalatokban, kifejezésekben gazdagszik. Ha például a *terem* mellett elfogadom a *szalon* szót is, nemcsak egy szóval, hanem a kifejezés egy árnyalatával is gazdagítottam a nyelvet, értvén terem alatt min-

den nagyobb zárt helyiséget (hangversenyterem, bálterem, vívóterem) szalón alatt pedig csak magántermet.

SZÁZADUNK PESSZIMIZMUSA.

Mióta Jób kínos vonaglások közt az Isten-nel vetekedett, mióta Salamon király a hiúságok hiúságáról elmélkedett, mióta ismerjük Sophokles megható kesergését, hogy legjobb nem születni és mióta a monda ókori hajósai hallották ama kétségbeesett síránkozást, hogy „meghalt a nagy Pán!“, mióta Jézus és Szákjamúni az ember gyöngeségét és a világi örömek hiábavalóságát hirdették: le egészen napjainkig Schopenhauer buddaisztikus etikájáig, Byron erkölcsi csömöréig, Musset halhatatlan „Solitude“-jéig, Turgenyev fatalizmusáig, mindenha voltak lelkek, akik a világot számonkérték szenvedéseikért, akik az érzékeny szívet szerencsétlenségnek mondták, akik, mint az emberi szem a napba, nem bírtak nézni lelkük fényes álmvilágába a nélkül, hogy ne könnyezzenek. Ami a társadalomban diszharmónia, ami látszólag ellenkezik a világrend bölcseségével, az mind fáj nekik, mert:

Szép lélek az, mely könnyen kap sebet,
S a fájdalomnak ontja könnyeit.

Mindazonáltal elhamarkodottság volna ezt az elégedetlenséget a világrenddel vagy ön-

magunkkal, mely oly régi, mint az emberi öntudat, pesszimizmusnak bélyegezni, mert jól mondja Alexander Bernát, századunk pesszimizmusáról írt könyvében, hogy valódi pesszimizmus az igazi nihilizmus, azok közül pedig, akiket fent idéztem, egyik sem hódolt a nihilnek. Nihilista-e az, aki királyfinak születvén, koldusbotot ragad kezébe, hogy embertársainak példát adjon a lemondásban és a türelemben? Vagy nem a lelkesedés szent heve üzte-e Jézust a kereszthalálba, Byront Missolonghiba, hogy a szabadságért haljon meg?

A nemes kedélyek e tragikumá nem pesszimizmus, hanem *világbánat* s kifolyása ama csalódásnak, mely a világhoz és emberekhez fűzött várakozásukat érte. A csalódás, mely a barátainkról, szeretőnkről, a világról és az emberekről, a földi gyönyörökről alkotott fogalmainkat megzavarta, okozza azt a fájdalmat, mely a csalódás nagyságához és az egyéni szenzibilitáshoz mérve egyes emberek, az egész társadalom vagy éppen az egész világrénd ellen fordul. E világbánatnak az a forrása, hogy a világtól és az emberektől kelleténél többet vártunk és követeltünk. Jelképe Tantalusz, soha ki nem elégíthető vágyaival. Talaja a szív érzékenysége, kikeltője pedig a világ képzelt vagy megismert rosszasa s az a tapasztalat, hogy az emberek erkölcsi élete sem egyéb, mint harc a létért, az életrevalónak folytonos győzelme a

nem életrevaló fölött. Ezért a könnyen meginduló, nagyon érzékeny, magukkal évdő, eszmélkedő, néha rajongó emberek válnak világbánatosokká, olyanok, akik a világot, míg saját jóságukon át néztek, paradicsomnak képzeltek s mikor valódiságban tárultak fel szemeik előtt, látták, hogy bizony az csak számukra az éhség és a szerelem harca a létért.

S mégis, a léleknek ez a hangulata vezet az igazsághoz. Hiszen aki mindent rendénvalónak talál, az a világot, mint az egészséges ember testét, nem is érzi. Nincs mondani-
valója; nincs, ami fölött eszmélődjék. A könnyek lemosják a világ arcáról azt, ami rajta hazug: a festéket; azért kiált fel Lenau:
O Schmerz, wie bist du wahr.

A pesszimizmus ellenben nem *fáj*. A pesszimizista nem hisz a jóban, tehát nem is csalódik; a lelkesedés el nem kápráztatja, tehát nem is keveredik harcba szélmalomokkal; nincsenek eszményei, tehát nem is bánthatja a tapasztalat, hogy azokat úton-útfélen meghurcolják. Akárki mit mond, Hamletben, Byronban nincs annyi pesszimizmus, mint Figaro lakodalmában vagy Gulliver utazásai-
ban. Figaro mosolyogva hirdeti: A világ huncut; ha boldogulni akarsz, múld felül a huncutságban. Boileau szép mondása, hogy „a szív aljassága megérzik a versen“, igaznak bizonyul Beaumarchais-n, aki Figarót, saját

egyéniségének e hű mását minden okos ember által utáNZandó eszményképül állítja fel. A világbanat ellenben optimizmusból keletkezett és éppúgy lehetne a csalódott optimizmus reakciójának nevezni, mint ahogy Jean Paul nevezte a humort megfordított fenségesnek. A pesszimizmus sohasem él a szentimentalizmus könyveivel s nagy tévedés volt a Karthauzi költőjéről azt mondani, hogy pesszimista. Hát van-e a magyar irodalomban nagyobb optimista Eötvösnél? És bizony Lenau, Leopardi, Turgenyev, a méla Arany, a harsogó Vörösmarty se pesszimisták. Schiller, az ideál e „sittlich rein“ költője, tragédiákat látott az életben és a történelemben, pedig a prózáért lelkesült s örök álmok rózsáit öntözte könnyeivel.

Vörösmarty nem egyszer vonaglik a fájdalomtól, de szívsebére majd mindig talál balzsamot. A Gondolatok a könyvtárban, a Vén cigány, velőket rázó jajgatások, de a végükön ott áll:

Köszönjük élet, áldomásodat,
Ez jó mulatság, férfimunka volt!

meg:

Lesz még egyszer ünnep a világon!

és:

Nincs veszve semmi sors alatt,
Ki el nem csüggedett.

Az ember tragédiája sötétlelkűnek vallott költője is biztatólag, engesztelőleg végzi:

Mondottam ember, küzdj és bízva bízzál!

Ez mind nem telivér pesszimizmus. Shakespeareben érdekes példát látok a pesszimizmus és a világbánat közti lényeges különbség kimutatására. Athéni Timonban maga Timon világbánatos, de optimista, aki csak azért keseredett el a világ ellen, mert az embereket sokkal jobbaknak tartotta, mint aminők valósággal. Apemantusz, a cinikus bölcselő, pesszimizista, de amellett jól érzi magát, nincsenek álmatlan éjtszakái, nem zavarja „keble óriása“. Meggyőződése, hogy a világ egy poltúrát sem ér és e szerint él. Nem hederít az emberekre; nem kér, nem vár tőlük semmit. Így aztán nem is jöhetnek egymással konfliktusba.

Ismétlem, a pesszimizmus nem fáj a szívnek s azért a józan okosság világnézetének mondható; a világbánat ellenben kínozza a lelket. Az előbbi az észből, az utóbbi a kedélyből fakad. Beaumarchais, a pesszimizmus e megtestesülése életének minden kudarca után talpraesett, mint a macska s nyugodt lélekkel zsákmányolt ki minden előnyére szolgáló helyzetet; Leopardi, a nagy idealista ellenben lassan elvérzett.

Nem azok tehát pesszimizisták, akik szenvednek. Alexander Bernát is így okoskodik Schopenhauer és Hartmann világnézetéről

írt könyvében, azt írván: „A rendszeres pesszimizmus nem ragaszkodik semmihez, nem tart semmit sem értékesnek a világon. Tehát ellentmondásba jut önmagával, midőn egy más helyen azt mondja a pesszimiztákról, hogy szenvedésük forrása bizonyos optimizmus, az, hogy értékesnek tartják, amit elvesztettek, vagy ami után hiába vágyakoztak.“ Ezek nem pesszimizták, hanem világbánatos lelkek.

Egyébiránt nagyon szublimis kérdés, mi a pesszimizmus s a helyes disztिंगválás fölötté nehéz. Egészen talán nem is fognak vele soha tisztába jönni, mint azzal se, gyávaság-e az öngyilkosság, jogosult-e a halálbüntetés vagy sem. Mert vannak világbánatos kedélyek is, akiknek gyötrelmét vágyaik telhetetlensége, végtelen önzésük okozza. Ezeknek legkiválóbb képviselője Hamlet, e nagyzó, kielégíthetetlen lélek, aki magát a világ központjának képzei, a világrend minden mozzanatát magára vonatkoztatja s azt akarja, hogy az egész természet őt szolgálja, szeszélyeihez, hangulatának folytonos hullámmzásához alkalmazkodjék. Egyéniségét ő maga jellemzi legjobban e nagyzó kitörésével:

Kizökkent a világ; oh kárhozat,
Hogy én születtem helyre tolni azt!

Ily Hamletek mindenha éltek a világon, de napjainkban különösen számosak. Fájdalmuk egészen szubjektív s a földön mindent csak

annyiban tartanak rossznak, amennyiben ez rájuk nézve hátrányos. Turgenyev éleselműleg jegyzi meg Hamletről, hogy „sohase törődik kötelességével, hanem mindig *helyzetével*“. Az ő fájdalomán kívül nincs más fájdalom, sőt dühbe jön, midőn látja, hogy Laertes hűgának gyászos halálán síránkozni mer. A lihegő végtelen önzés szomjan maradásából, a ki nem elégíthető vágyak mohóságából, a vak önbálványozásból eredő eme fájdalom éppoly messze áll az igazságtól, a világ objektív szemléletétől, mint az optimizmus, mely vágyait, igényeit kielégítvén, jóllakott erénnyel azt hiszi, hogy a világon minden csupa boldogság és harmónia. Ez a világnézet is a végtelen önzés kifolyása. Hamlet undorodik a világtól, mert nem ő intézheti folyását, az optimista udvaroncok ellenben teljesen meg vannak elégedve a földi renddel, mert elérték céljaikat, egyénileg boldogultak. Pedig egy öntudatlanul objektív pillanatban éppen Hamlet jegyzi meg:

„Nincs a világon se jó, se rossz; gondolkodás teszi azzá.“

A hamleti világbánat, a poloniusi optimizmus fölött magasan áll a humor világnézete, még ha egy Falstaff ajkairól halljuk is. A humorista tárgyilagosabb, fogékonyabb az igazság iránt akár az optimistánál, akár a világbánatosnál. A rideg pesszimistától, aki csak azt tartja értékesnek, ami saját előnyét

mozdítja elő, abban különbözik, hogy saját bajait másokban is, a másokéit magában is megérzi. Nagy képessége van a részvétre; megvan benne a „Mitsinn jedem Herzensdrang“. Nemes és mély világnézet; a költészet filozófiájának lehet mondani. Benne is van a világbánatból tetemes mennyiség, melyet azonban enyhít a szemlélődés nyugodtsága s az a jóleső megnyugvás, mellyel a megismert igazság tölti el lelkünket. A humorista nem maga után ítéli meg a világot; nincs meg benne sem az optimista részvétlensége, sem a pesszimista nihilizmusa, sem a világbánatos szubjektivitása. Ő egy sajátos, mély és igaz etikai rendszer egyénítve s akárki mit mond, Schopenhauer vigasztalanak, kétségbeesettnek híresztelt filozófiai rendszerében sok vonást találok, mely egyenesen a humoristára vall.

Valóban, ha a pesszimizmus az igazi nihilizmus (és valóban az), akkor Schopenhauer éppoly távol áll a pesszimizmustól, mint a nihilizmustól. A frankfurti bölcsnek volt magasztos eszméje, mely egész lelkét eltöltötte, melyet az élet semmi körülménye közt egy pillanatra se tévesztett szem elől: az *igazság*. Schopenhauer egy rajongó ifjú hevével harcolt az ostobaság és a gonoszság ellen, dicsőítette a géniuszt, mint a legbecsesebb földi adományt, tisztelő hódolattal hajolt meg a kereszténység szentjei, az aszkéták előtt, magasztalta az igazságosságot (sajnálom, hogy

nincs rá szebb szavunk) és az emberszeretetet, tanított a lemondásra, szenvedélyeink és vágyaink fékentartására, hogy mentül kevesebb fájdalmat okozzunk magunknak, elismerte (bár illuzióriusnak tartotta) a szerelem üdvét s azt mondta, hogy a világnak csak erkölcsi értéke van, elítélte az öngyilkosságot, hatalmas stílje minden erejét összeszedte, hogy a kárörvendőt, képmutatót és rágalmazót megbélyegezze, hevült a szépért és nemesért minden megnyilvánulásában s Vauvenargues-gal hangsúlyozta: „Les grands pensées viennent du coeur“. Ha ez nihilizmus, akkor Jézus és Szákjamuni is azt hirdettek. És vajjon ki értette, ki érezte át jobban Shakespearet, Byront, Goethét, Leopardit, Petrarát (kedvenc költője volt!), mint Schopenhauer! — Vagy nem nihilizmus a pesszimizmus, vagy Schopenhauer nem igazi pesszimista. Hogy világbánata a legsötétebb színekből áll, megengedem, de objektívebb szellemet, az igazság lelkesebb hívét alig szült még ez a vak csillag, a mi földünk. S éppen e mindenkit meggyőző tárgyilagosság, az igazság ez elragadó heve okozzák, hogy ez a nagy filozóf senkit se fog kétségbeejteni, aki közelebből megismeri, aki megérti tanait, átérzi mély etikáját. Mert ő nem mondja, hogy a világon semmiért se kell küzdeni; igenis kell: az igazságért. Soha nálánál nagyobb *morálfilozóf* nem született. Nem a materialisták kényelmes és tág lelkiösmeretű erkölcestanát hirdeti, sőt kineveti,

leszidja arroganciáját, „nil admirati“ jel-szavát s ignorálását mindannak, ami nem matéria.

Ez a materializmus, melynek nincs sem etikája, se filozófiája, és nem Schopenhauer teremtette meg azt a rendszeres pesszimizmust, melyről Alexander Bernát jól mondja, hogy az igazi nihilizmus. Ez meglehetősen új, lapos, sivár, eszmétlen és veszedelmes világnézet; a Schopenhaueré ellenben, mint e cikkem elején is említettem, olyan régi, mint az *eszmélkedő* emberiség. A biblia mélyen szimbolizálja, hogy a bűnbeesés, a paradicsomból való kiűzetés az ember tudásvágyának fölébredésével összeesik és hogy a földi szenvedés eredendő bűn.

Alexander Bernátnak, ha a XIX. század pesszimizmusáról (világbánatáról) akart írni, a régit is ki kellett volna fejtenie, annál inkább, mert művének mindjárt a legelején azt mondja: „Mióta emberek éreznek s érzéseikre eszmélnek, próféták, költők, filozófok *vete-kedve* hirdették, megénekelgették, magyaráz-gatták az emberi élet sötét, ijesztő voltát.“ Továbbá, hogy a „keresztény világ legfőbb öröme a vértanú koszorúja, egyedüli boldogsága a földi boldogság megvetése“ volt és végül, hogy a filozófia a „gondtalan életöröm-nek nem volt soha hirdetője“.

Úgy van! A szenvedés az első emberpár bukása óta mindig ugyanaz: örök és általá-

nos; a fájdalmat minden kor és nép egyformán megérti. Arisztofanesz komikumán mai napság már nem nevet senki, de Szofoklesz, Aiskülosz ma is megindítanak, könnyeket csálnak szemeinkbe.

Hogy mért lett a világbánat (Alexandernél pesszimizmus) a mi korunkban rendszeres világnézet alkotó része, erre Alexander nem ad kielégítő választ. Tagadhatatlan, hogy a világbánat ebben a században nagy mértékben terjedt és hódított, de valótlanság volna azt Schopenhauer filozófiájának tulajdonítani. Schopenhauer még akkor teljesen ismeretlen volt, mikor Leopardi már vonaglott a világbánattól, mikor Byron már megálmodta a Darkness-t s Musset, az ásító unalom panaszos költője, Rollájában megírta, hogy a meddő föld nem képes többé új, lelkesítő eszméket szülni. A világbánat tehát nem filozófiai rendszer kifolyása, hanem patológiai jelenség. Előidéztek a század szibarita-elvei, az összes érzékek által nyujtott gyönyörök kizsákmányolása, a kiüritett tömérdek abszintes pohár, az álmatlan éjek és a hatodik érzék: *az idegesség*. A civilizáció előrehaladásával, az értelem fejlődésével szaporodtak az igények, az eszmélkedés terjedésével terjedt a szenzibilitás is s a kifejlett agyat bántotta minden ferde jelenség a világon, mint a finom idegeket a lárma. Hiszen az intelligencia fokozódása egyértelmű a boldogság érzeteinek növekedésével és a lángész, akiben

legerősebb az intelligencia, legérzékenyebb és legboldogtalanabb is.

So sind am härt'sten wir gequält,
Im Reichtum fühlend, was uns fehlt.

(Goethe.)

Ebből is látszik, hogy Alexandernek nincs igaza, midőn műve végén a világbánatot *kedvetlen hangulat, rossz kedv* kifolyásának mondja; mert világnézet nem folyhat a hangulatból, vagy pillanatnyi rossz kedvből (annál kevésbé egy következetes filozófiai rendszer), hanem csak az agy alkotásából, a véralkatból s az igazán megismert vagy vélt igazságból, mely azonban az *érzelmet* is áthatja. S ezért nagy dícséretére válik Schopenhauernek, amit Alexander is elismer, hogy *egészen individuális*. Azt bizonyítja ez, hogy szívével gondolkozott. Ellenmondások vannak benne, mint egy lírikusban; hevül és csapong, mint egy költő. Lehet, hogy ezért nevezte őt törpe epigónja, Hartmann, diletáns filozófnak. Alexander megdöböntőnek mondja, minő gondolatokra ébred a gazdagság és kényelem ölen élő fiatal Schopenhauer, midőn alig felserdült korában külföldön utazott. Íme a gondolkodó, akivel nem a saját mostoha sorsa, nem a saját bajai hitetik el egy időre, hogy a világrend nem jó! Íme a tárgyilagos szellem, aki anyagi gondoktól menten, duzzadó egészséggel, ifjan megy világot látni s az első, amit meglát, a hiúság vására. Ez a

komolyság, az igazság e lázas kutatása elkísérte őt a sírig, ott találhatók mély elmű rendszerének minden sorában. Persze nem csalahatatlan (a halandók közt eddig csak a pápa az) s téves felfogást az ő műveiből is ki lehet mutatni. A nők erkölcsi értékéről például túlszigorral ítelt s oly bűnöket tulajdonított nekik (pazarlási hajlam, a művészetek iránti érzéketlenség, stb.), melyekkel éppen nem vádolhatók. E balvéleményét azonban eléggé megmagyarázza, hogy a különben is rendkívül zárkózott természetű Schopenhauer kevés tisztességes nővel érintkezett életében és hogy anyja (tudvalevőleg gyöngé mintakép) után ítélte meg a nőket. Amit az öröm negatív voltáról hirdetett, szintén megcáfolható. Hogy mennyire nem negatív az öröm, legjobban bizonyítja, hogy éppúgy kacagunk, sírunk, sőt meghalhatunk tőle, mint a fájdalomtól. Mindezek az apróságok azonban nem képesek megingatni a nagy szellem páratlan konzekvenciával, mélységgel és zsenialitással felállított rendszerét, mely, ha igaz, hogy korunkban a műveltek vallása a filozófia, a jövő vallását van hivatva megalkotni.

Alexander Bernát a XIX. század pesszimizmusa című könyvében, mely azonban csak Schopenhauer és Hartmann tanait kivonatozza, éppúgy, mint Kant életrajzában a Kantéit, sokkal inkább foglalkozott századunk német filozófiájának, mint a pesszimizmusnak (világátnak) történetével s ez

utóbbiról meglehetősen kicsinyléssel nyilatkozik. „A pesszimizmus — úgymond — alantas szemponton áll. Ha nem volna valami, ami értékesebb az örömnél, az emberiség történeti élete, kultúrája megfoghatatlan látvány volna előttünk.“ Persze, hogy van! De a világbánatos gondolkodók éppen ezzel erősítik világnézetük igazságát. Az, ami a világot fenntartja: a nemi ösztön és a létért való harc. A világbánat lényege megvan Schiller szép soraiban, melyeket Alexander nem pontosan idéz:

So lange nicht zusammenhält
Philosophie die ganze Welt,
Bewegt sich das Getriebe
Durch *Hunger* und durch *Liebe*.

Az ellen is tiltakoznék Schopenhauer, hogy az ő filozófiájának ideálja: „Az élet nem ér semmit, azért az egyedüli az erkölcsi életet megszüntetni“ s hogy midőn e *hangulat* rendszerré kristályosodott, „metafizikája fantasztikusnak, pszichológiája hamisnak, etikája karrikatúrának bizonyult“. Hamis-e az a pszichológia, mely Shakespeareben, Cervantesben, Goethében, Byronban, Petrarkában megvan? Karrikatúra-e az az etika, melyhez hasonlót a két legmélyebb vallás alapítója: Szákjammuni és Jézus hirdettek, mely az igazságot és részvétet hirdeti a sarkalatos erényeknek? S vajjon, ha azt mondja Schopenhauer, hogy ez a világ a lehető világok közt a legrosszabb,

nem ugyanazt fejezi-e ki ez a tan, mint a Leibnizé, hogy a világ a lehető világok közt a legjobb? Schopenhauer azt mondja, hogy rosszabb, Leibniz, hogy jobb világ nem lehetséges. Mihelyt valamivel jobb vagy valamivel rosszabb volna, nem állhatna fenn. Leibnizot büszke megalégedéssel töltötte el a tudat, hogy a világon az erény és bűn, az öröm és fájdalom, a halál és születés egymást folytonosan egyensúlyban tartják és kiegyenlítik, Schopenhauer ellenben azt tartotta, hogy a világ már nem jó, ha csak *egy* ember szenved is, hogy a fájdalmat semmi gyönyör se képes nem létezetté tenni; látta, amit mindenki lát, aki nem vak, hogy az emberiség nagy része szenved, fárad, izzad, tűr és nyomorog, tudatlanságban, vadságban, örökös bajok és veszedelmek közt él: hogy elmúlás a sorsa mindennek, amit az emberi agy el tud képzelni; hogy éppen az ifjú kor, mely leginkább lehetne az, legkevésbé boldog, mert legerősebb vágyai vannak; undorodva látta az emberek képmutatását és százféle gazságát s boldogoknak mondta az aszkétákat és a szenteket, akik el tudtak fordulni az élettől.

Ez nagy és nemes erkölcsstan, méltó, hogy a jók vallása legyen s érthetetlen azok előtt, akik a materializmus üres tanaiból tanulták meg gúnyolni a vallást és filozófiát. Hogy az emberek a gyakorlati életben nem pesszimizták, oly ellenvetés, mely egyáltalán nem döntheti meg Schopenhauer rendszerét. Éppily

joggal mondhatnám Schopenhauernek a zseniről írt csodaszép lapjaira, hogy az emberek legnagyobb része nem zseni. Lehet, hogy az emberek a gyakorlatban nem pesszimisták. De mit jelent ez? Hogy felületesen gondolkodnak és nem hatolnak a világ lényegébe. A gyermekek bizony nem pesszimisták, a vademberek és az állatok se. De hát hol keressük az igazságot? A nagy tömeg vagy pedig Jézus, Szákjamini, Schopenhauer részén? Du gleichst dem Geist, den du begreifst. Hogy Schopenhauerrel szóljak, a világ az én képzetem. A lángelmének, aki az igazságot szomjúhozza, igazabb képzete is lesz a világról, mint oly embernek, akit Schopenhauer a természet gyári munkájának nevezett s aki a dolgoknak csak fölszínét látja meg.

Egyébiránt Alexander az akadémiának írta könyvét, mely azt pályadíjjal tüntette ki. Schopenhauer és Hartmann filozófiájáról kellett írnia, nem pedig a XIX. század pesszimizmusáról s tarthatott tőle, hogy az akadémia, ha nagyon megdicséri a frankfurti bölcsőt, nem lesz olyan tárgyilagos, mint a francia akadémia, mely ama kitűzött kérdésére, haladt-e az emberiség a civilizációval, oly munkának adta ki a díjat, mely erre azt felelte: nem.

Ugyancsak az akadémia feleljen érte, hogy Hartmannt, ezt a reklámfilozófot, Schopenhauer tanainak e hígítóját, aki úgy hasonlít megtagadott nagy mesteréhez, mint Marziasz

Apollóhoz, egy füst alatt tárgyalja a század legnagyobb gondolkodójával. A filozófia e széltolója, aki Schopenhauert dilletáns filozófnak nevezi s önéletrajzában Schopenhauer műveivel való megismerkedését csak futólag említi meg egy sorban, Alexander könyvében csaknem egyrangúnak tűnik fel *Az élet, mint akarát és képzet* c. mű halhatatlan szerzőjével, holott nem tett egyebet, mint Schopenhauer tanait variálta s igazságait túlzásaival elferdítette. Aki az előbbit ismeri, annak egészen fölösleges Hartmannt olvasni.

Az sem egészen helyes eljárás, hogy Schopenhauernek (és elődjeinek) filozófiai rendszeréről, az akaratról és képzetről, terjedelmesebben ír, mint etikájáról, melyből legvilágosabban olvasható ki Schopenhauer világnézete. Aki a világbánatról akar írni, annak nem szükséges a metafizikā utatlan utain bolyongania, mert a pesszimizmus nem tartozik a transzcendentális ismeretek közé. Mindazonáltal örülhetünk, hogy Schopenhauerrel nálunk is napról-napra többen foglalkoznak. A nagy bölcseve még az ötvenes évek közepén csaknem egészen ismeretlen volt hazájában is; azóta a dicsőség szárnyain bejárta az egész művelt világot s nem élt e században senki, aki nagyobb hatással volt az emberiség gondolkodó részére, mint a frankfurti bölcse, akinek épp most készülnek nagyságához méltó szobrot emelni.

A BALLADA-JÁRVÁNY.

Sajátságos szatírája az életnek, hogy kiváló tehetségek zajos sikereit a kevésbé tehetséges utánczók hadának gyöngé visszhangja megcsúfolja, hogy a mester tanait az apostolok addig magyarázgatják, bővítgetik, variálják, míg sikerül azokat ellenszenvesekké tenniök, lejáratniok. Minden irodalomból, a mienkből is, fölösszámú példát idézhetnék ez állítás igazolására. Eltekintve az idegen költők utánczóitól a mult század végén s ennek elején, felhozhatnám Petőfi majmolóit az ötvenes években, a hazafias nyikordulatok özönét a hatvanas évek közepéig, vagy, hogy a jelenben maradjak, a Mikszáth sikerein felbuzdult rajzírók hadát. S hány fércművet visel a lelkén boldogult Tóth Edénk! Csikynek is van már iskolája, melynek első és egyedüli kategórikus imperativusa: realizmus a drámában (értvén ezalatt a prózai nyelvet, közönséges alakokat és külső élet-hűséget, aminő, tessez, a villamos csöngettyű, a Jaeger-féle gyapjúing sat.), sőt Ágai Adolf is egész kis udvart teremtett maga köré. Egyidőben az Ezópus—Csók-féle iránynak is voltak hívei, de e költői művek aránylag nem nagy külső sikere más, nagyobb népszerűséget hozó genre felé terelte őket.

A legújabb veszedelmes irodalmi járvány a ballada terén kezd dühöngeni. Legújabban

egyszerre két kezdő egész kötet balladával szaporította a könyvpiac selejtes termékeit s akadt lap, amely még meg is dícsérte őket, hogy nem holmi „egyéni“ ömlengésekkel versenyeznek a költő koszorújáért; mintha a lírikusban lehetne más valami is érdekes egyéniségén kívül s mintha nagyrészen nem attól függne kiválósága, mennyire *egyéni*, közvetlen és őszinte! Igaz, hogy a ballada nem tisztán líra, de azért a ballada-költőt a tankönyvek minden osztályozása dacára se vehetjük másnak, mint lírikusnak, aminthogy kitűnő ballada-írók mindenkor kitűntek az egyéni lírában is, mely a balladánál hasonlíthatatlanul jobb útlevél a halhatatlanság birodalmába. A ballada szerintem irodalmi kores, nem tiszta értékű műfaj, melyet nem képes igazolni teljesen sem az, hogy Arany János remekelt benne, sem az, hogy kiválóan alkalmas a szavalásra, sem az a balvélemény, hogy jó balladát írni nagyon nehéz, mert ez az írói temperamentumnak, a hivatottság minéműségének a kérdése. Aki nem termelt rajzírásra, annak adomázó rajzot megírni sokkal nehezebb, mint — ha drámaírói véna van benne — egy jó tragédiát.

Hogy a ballada csakugyan kores műfaj, bizonyítja az is, hogy csaknem lehetetlen definiálni. Lírának nem líra, mert híjával van az egyéniségnek, éposznak pedig jelentéktelen. Nem is született még olyan költő, aki semmi egyebet nem írt, csak balladákat

s az első e nemben furcsa unikum volna. Mindnyája a lírát is pengeti s rangját a Parnasszuson az határozza meg, *mekkora lírikus*. Ezért mondtam, hogy a balladaköltőt nolens-volens a lírikusok közé kell számítani.

De maradjunk a ballada definíciójánál. Greguss meghatározása, hogy a ballada „tragédia dalban elbeszélve“, inkább elmés, mint találó. Szerintem a ballada nem egyéb, mint a nép tragédiája (vagy ha víg, ami ritka, vígjátéka), éppúgy, mint a népdal az ő lírája, a népmese pedig regénye. Amit az öntudatos költő formába önt, feldolgoz, a nép csak megpendíti, jelzi, nem lévén neki semmi érkezése, se művészi nyugalma, sem öntudatos képessége nagyobb és bevégzett művek alkotására. A lírát csak megpendíti s abbahagyja, amikor neki tetszik, nem mikor a vers kívánja; a tragikus eseményt csak tapogatódzva jelzi (a híres balladai homály!) s népmeséiben csak vázlatát adja a művelt világ értelmében vett regénynek. Az a költő tehát, aki balladákön törí a fejét, éppúgy leszáll a nép színvonalára, mintha valaki maga-alkotta népmesékkal lépne föl az irodalomban. A költők költője, Shakespeare, ellenben népballadák-ból alkotta nem egy halhatatlan tragédiáját; a két legnagyobb balladairó pedig: Arany János és Bürger *népköltő* volt. Persze azok, akik a népet a bölcseség netovábbjának, költészetét az énekek énekének tartják és hirdetik s akiknek szemében a Szeretnék szántani

Byron összes világbánatos nyávékolásánál, egy fölfedezett új népmese Turgenyev valamennyi alkotásánál többet ér, a balladának is föltétlen magasztalói az „egyéni ömlengésekkel“ szemben. Részemről a ballada kultiválását a líra hanyatlásának, az individualitás kiveszésének tartom s szeretnék mentül kevesebb balladászt látni.

Nálunk, mint e cikk elején említettem, legújabbán, fájdalom, valóságos irodalmi betegség a balladaírás. Arany János remek balladái hozták divatba abban az időben, midőn a népies költészet művelése volt az egyedül üdvözítő irány s midőn ez is hirdetendő volt a nép szellemének diadalát az eszmélkedő, reflektáló műveltség felett. Hogy mennyire divatban volt a ballada, mutatja az is, hogy elméletére pályadíj volt kitűzve s hogy szép irodalmi lapjainkban hosszú időn át alig lehetett mást olvasni, mint vagy népies szerelmi verseket és hazafias rugaszkodásokat (Petőfi apró tanítványaitól) vagy balladákat (Arany iskolájából). Akadt azután Arany Jánosnak egy oly kiváló tehetségű tanítványa (Tolnai Lajos), mint Petőfié Tóth Kálmán, aki némileg osztozott sikereiben s egy új tanítványt csábított a ballada terére, Kiss Józsefet, aki a mai nemzedék divatos lírikusa lett s a tehetségtelen és névtelen balladászok egész raját hessegette föl az ország minden zugában, úgyhogy Apolló istensége dacára kitört

a ballada-járvány s az isteni líra versbe szedett törvénytörési csarnokká süllyedt.

Ami a balladát megmenteni képes, hogy költemény, az ihlettség terméke maradjon: az a benne nyilatkozó lírai elem. Tolnai balladáit, eltekintve, hogy közelebb állnak a népies felfogáshoz és modorhoz, én azért is többre becsülöm a Kiss József jól kigondolt, ügyesen *megszerkesztett*, úton-útfélen nagy hatással szavalt „tragédiái“-nál (a költő helyes érzéke itt eltalálta, hogy a ballada, mint népköltési termék csakugyan nem egyéb a nép tragédiájánál), mert több bennük a lírai elem. A Mostoha lány, e bájos, gyönyörű kis költemény, vagy a Vándorló legény csupa énekelhető líra. S Kiss Józsefnek is ama balladáit érnek legtöbbit, melyekből bizonyos egyéni melegség sugárzik reánk, mint az Ágota kisasszonyból, a Kincses Lázár leányából és a Simon Juditból. Hanem egy ügyes történet, jól kigondolt szakadozottsággal, ügyesen kiszámított fordulatokkal megírva, bárhogy tapsolják is a hangversenytermekben, még nem költemény. Fogadni mernék, hogy Ponson akármelyik rémregénye kivonatban (à la Liebig-féle húskivonatok), kellő „balladai homállyal“ megszerkesztve, falrengető tapsokat aratna. Mindazonáltal a lírába eddig — hál' Isten — nem tudott befurakodni ennek az úrnak a szelleme. A színpadon már elégszer láttuk kísértetni a házasságtörési drámákban, s a Negyvenhetedik

cikk-féle torzszülöttekben, s ha a balladajárvány tovább terjed, féltő, hogy Ponson du Terrail ellenállhatatlan varázsa a lírát is megejti, főleg, ha a közönség és a sajtó is az eddigi módon bátorítja a balladászokat tapsaival és elismerésével.

Nem mondom én, hogy a lírikus örökösen per *én* beszéljen, hanem hogy a balladában is ne a cifra mesére és bonyodalomra, hanem a hangulatra és egyéni színezetre fektesse a fősúlyt. Az Arany balladáit, ami tartalmukat illeti, milyen egyszerűek! S a Szondi két apródja talán azért legszebb közöttük, mert nem egyéb, mint dramatizált lírai ének. Goethe híres Mignonja, melyet nem tudom mi jögon kereszteltek el balladának, merő lírai sóvárgás; Schiller elbeszélő költeményei, melyeket az újabb ballada-elmélet rossz balladáknak bélyegez, azért becsesek, mert sok bennök a festői, lírai elem; Heine, Tennyson balladáikban is annyira egyéniek, szubjektívek, hogy rögtön felismerhetők; ellenben a Ludvig Frankel-féle iskola termékeinek költői becse nagyon kétes, s a mester, bármennyire nyerte meg Arany János tetszését, éppen nem ajánlható mintaképül s nem más balladaköltő sem, akinél a fődolog az, hogy tetszetős történetet eszeljen ki, nem pedig hogy költeményt írjon, amely egyéniségével harmoniál.

Egyéniségével, ha őszinte és rokonszenves, kisebb költő is hathat, ahogy azt Longfellow szépen megírta; balladát azonban csak nagy

költőtől veszünk szívesen, olyantól, aki gazdag egyéniségének néha szimbolumokat keres. Elég volt tehát már a balladákból, zendüljön meg újra a maga közvetlenségében a líra, minden költészetnek csírája és nélkülözhetetlen alkatrésze s a mai nem őszinte kornak mostoha, mellőzött gyermeke!

VALAMI A KÖNYVCÍMEKRŐL.

A lapok a minapában újságolták Zola és Daudet panaszkodását, milyen keserves az ő mesterségük, mennyi kínos vajúadásba, izasztó fejtörésbe, kimerítő erőlködésbe kerül minden munkájok megírása; hogy az alkotás gyönyöre csak addig tart, amíg a művet tervezik, részleteit kigondolják s az abban kifejezendő hangulatokban ringatóznak, szóval, hogy náluk (s minden más valódi költőnél és írónál is) csak az *invenció*, a munkának fejből való kigondolása gyönyör s ami azontúl következik: a részletek összeillesztése, az árnyalatok megválogatása, kisimítása a szögletességeknek, legyalulása az érdekességeknek, kiszínezése a hangulatoknak, kitalálása a legjellemzetesebb kifejezéseknek, szóval a munkának papíron való megírása keserves, kínos vajúadás, az író szellemi erejét legnagyobb mértékben megfeszítő munka, minőről a közönség, melynek nagyrésze azt képzei, hogy az író műve egyszerre születik

meg, mint Minerva Jupiter fejéből, — nem is álmodik.

Hogy Horác apánk régi figyelmeztetését, a „nonum prematur in annum“-ot a lelki-ösmeretes írók most is megfigyelik, akár-mennyi példával lehet kimutatni. Ismeretes dolog, hogy a pongyolának kikürtölt Heine egy nyolcsoros versikének a variánsaival sokszor egy egész ív papírt teleírt, mert nem nyugodott addig, míg a kifejezés leghelyesebb formáját meg nem találta; Tompa nagyon sok versét teljesen átdolgozta, Schiller nyiltan bevallotta, mily lelki kínokba kerül neki az írás, Balzac véget nem érő törléseivel, javításaival réme volt a nyomdászoknak s Flaubert bámulatos türelme, mellyel egy találó jelzón, egy kifejező fordulaton néha hetekig törte a fejét, Franciaországban ma már közmondásos. S mindez nagyon is érthető. Mentül több eszme tömörül az agyban, mentül gazdagabb érzelmvilág hullámszik a szívben, annál kínosabban és lassabban talál utat kifelé. Hogy hasonlattel éljek, egy zsúfolt teremben is nehezebb mozogni, lassabban lehet belőle kijutni, mint az üresből és a szűknyakú edény nehezebben ürül, ha tele van, mintha csak a fenekén van egy kis folyadék. Vagy, hogy egy német költőt idézzek:

Das Wort geht hart einher,
 Wo sich Gedanken drängen,
 So sind die Aeste schwer,
 An denen Früchte hängen.

Ellenkezőleg, amit a laikus közönség megszokott bámulni, a könnyen írás rendszerint kevés gondolatot jelent, melyek közt nem nehéz válogatni, lankadt érzelmet, melyet kitörésében nem kell fékmentartani. Éppen az eszmegazdagság okozza azt a nagy szellemi erőfeszítéssel járó s a legkisebb apróságokig terjedő műgondot, mely az előkelő írókat jellemzi.

A fejtörésből lényeges rész jut ki a cím megválasztásának, amennyiben egy jó cím lényegesen növelheti a mű iránti érdeklődést, ellenben az ügyetlen cím a legjobb munka hatását is csökkenti. Jó cím néha fél sikert, rossz cím fél bukást jelent. Mirza Schaffy dalai abból a száz és nem tudom hány kiadásból jókora részt címüknek köszönhetnek. Az írók nagyon is jól tudják ezt s a kiválóbbak nem ritkán épp annyi ideig vajúdnak a cím kitalálásával, mint a munka megírásával. Dickens, aki különben nem dicsekedhetik szerencsés címekkel, néha tovább törte a fejét egy új regénye címén, mint tárgyán; más írók egy-egy munkájuk megjelenése után változtatták meg a címet, ha nem tetszett nekik, például a címek nagymestere, Turgenyev, a keveset mondó Milics Klára név-címet jellemzően és a szép elbeszélés alapeszméjét kifejezőleg csak később, miután műve már láttott volt nyomdafestéket, változtatta A halál után-ra.

Egy jó címnek rövidnek, egyszerűnek és mégis kifejezőnek, könnyen emlékezetben tarthatónak s a mű alapeszméjét sejtetőnek kell lennie. Tehát nem annak a német esztétikusnak van igaza, aki azt állítja, hogy azok a legjobb címek, amelyekből egyáltalán nem lehet megsejteni, mi lesz a munka tartalma, főjellemvonása, hanem Schopenhauernek, aki a jó címtől megkívánja, hogy olyan legyen, mint a monogramm: lehetőleg foglalja magába a könyv eszmei tartalmát, tüntesse fel fizionómiáját, mint a monogramm kezdőbetűi a jelzett nevet. Vegyük például Turgenyev minta-címeit: Füst, Apák és fiaik, Új föld, Tavaszi áramlatok, Boldogtalan, A diadalmas szerelem éneke. Aki ezeket a műveket életében egyszer, bármily régen, elolvasta, valahányszor címüket újra hallja, lelkében is ugyanannak a hangulatnak megrendülését, ugyanazoknak az eszméknek rajzát fogja érezni, melyek a nagy elbeszélő fentemlített műveiben kifejezést nyertek. Mihelyt kiejti ezt a szót: Füst, előtte áll a csalódott, kiábrándult Litvinov, amint hazafelé utazva, mélabúsan nézi a vasúti kupé ablakához verődő füstöt. A Tavaszi áramlatok éléje varázsolják az izgatott állapotban hazatérő Szanint, amint könnyelműen elhagyott drága Gemmája leveleit, arcképét s a tőle maradt apró emlékeket mélázva nézegeti — és így tovább. Ellenben, ha azt hallom: Fromont és Risler, először gondolkoznom kell, ki is volt

az a Fromont, ki volt Risler, micsoda viszonyban állottak egymással, mi történt velük stb. A regény alapeszméjére sem következtethetünk a címből, szóval ennek a könyvnek nincs monogrammjá. Jobban válogatta meg a címeit Zola. Az emberirtó, Az élet öröme, Mouret abbé vétke mondanak valamit, monogrammjai a könyvben vezérfonalkép átvonuló eszmének. Az újabb francia írók közül Zolán kívül talán csak Pailleron fordít gondot a címekre. A Le monde où l'on s'ennuie, L'age ingrat, L'étincelle, Les faux ménages stb. szellemes íróján meglátszik, hogy nemcsak a közönség tapsai, hanem ezúttal eszmei célok lebegnek szemei előtt. A többiek egyszerűen valami nevet biggyesztenek könyvük elé, s kész a cím. Vegyük sorra az újkori francia termékeket s e fajta címeket fogunk találni: Alfonz úr, Rantzauk, Serge Panin, Odette, Jack, A bagdadi hercegnő, Ferréol, Fédora, Sappho, Chène, Fouchambault család, Daniseffek s a többiek végtelen sora, úgyhogy egész névtárt lehetne belőlük összeállítani. Ez a gondatlanság a címadásban, úgy látszik, más nemzetek irodalmába is átszarmazik. Utánozzák, mert francia. Csiky Gergely első darabjaiban még törődött a címekkel s talált is olyan jókat, minők a Proletárok és a Cifra nyomorúság; legújabb drámáiban azonban már a dolog könnyebb végét fogja és semmitmondó neveket használ címekül (Stomfay család, Bozóti Márta, Cecil házassága, Nóra).

A német Spielhagennel is így vagyunk. Régebbi regényeiben kifogástalan címeket találunk (Problematische Naturen, Hammer und Amboss, Ultimo stb.), legújabbban azonban ő is a boldog-boldogtalannak rendelkezésére álló, kimeríthetetlen irodalmi gótai almanachból puskázza a névcímeket. Mennyi gondot fordíthat az író a belső, a lelkiélet festésére, az egyetlen dologra, amely valamely munkának költői becsét adhat, ha még annyi fáradságot se vesz magának, hogy művének valami tűrhető címet keressen! Mert az ilyen névcímeknél még a rémregényírók borzalmas titulusai, továbbá a vagy-os és avagy-os címek is előbbrevalók: ezek is legalább jelzik a munka tartalmát, monogrammok, ha ügyetlenül rajzoltak is. Egy esetben jóváteheti a névcímet az idő, ha a munka, mely viseli, világhírűvé lesz s hőse átmegy a köztudalomba. Teszem, Don Quijote, Manon Lescaut, Werther jó címek, mert a hősoket par renommée ismerjük, mielőtt történetüket elolvastuk. De meg másért is. E műveknél a cím egyszersmind az alapeszme és nem is találunk bennük egyebet, mint ennek a kifejtését. Don Quijote a lelkesedő nemes hőbortost, Manon a bukott nő angyal-démonosságát, Werther a betegesen érzelmű ifjút jelenti. Így válik majd jó cím Nanából, de Twist Olivérből már nem. Nanáról tudom, kicsoda. Ennek az alakja dominál az egész regényben; nincs benne egyéb, mint Nana

jellemzése, minden sor az ő megvilágítására törekszik. Ennek a regénynek csak egy hőse van: Nana, csak az történik benne, ami Nana-t érdekli s Nana csak egy minőségben van bemutatva: a rimáéban. Twist Olivér egy szerencsétlen fiú, akivel sok minden történik, anélkül, hogy kidomborodnék egy határozott uralkodó jellemvonása, mely ezt a nevet egy bizonyos eszme monogrammjakép tüntethetné föl.

Van még egy másik eset is, melynél a névcím nemcsak megengedhető, hanem szükséges is, értem azt az esetet, mikor az író történelmi (vagy mondai) tárgyat választ. Ugyanez az eset forog itt fenn, mint fentebb: a hős neve átment a köztudalomba. Faust, Ahasvér, Prometeusz, Coriolán, Julius Caesar oly nevek, melyek ékebben beszélnek magukért a címlapon, mint bármely írói lelemény. Egyébiránt a tragédia kothurnusa, patétikus méltósága szintén megköveteli, hogy egyszerű nevet tegyünk eléje címül. Ez az egyszerű név rögtön súlyossá, fontossá lesz, mihelyt tragédia címéül szolgál. A nagy tragédia-költők: az ókoriak, továbbá Shakespeare, nem is adtak tragédiáiknak a névnél egyéb címet. Calderon címei (Az élet álom, Az állhatatos fejedelem) már csak jelzik, hogy itt a fantasztikum országába léptünk. Elhibázott című Grillparzer Hero és Leander történetét tárgyaló tragédiája: Des Meeres und der Liebe Wellen; mert ez a szójátszás itt

rikító ellentétben áll a tragédia patétikus világával.

Vígjátékaiban eltért Shakespeare a név-címektől s talált oly szépet, hangulatgerjesztőt, minő a Szentivánéji álmom. Komédiában már a történelmi személy sem oly fontos, hogy kizárólagos jogot formálhatna, hogy az előttünk lefolyó történetet az ő nevére kereszteljék. A tragédia hősei nem hiába többnyire fejedelmek, magasrangú vagy más rendkívüli emberek; nevük keresztülvilágít és uralkodik minden más címen; mihelyt azonban visszatérnek a köznapi életbe s vegyülnek a tömeggel, elvesztik nevüket s azt mondják nekik: Sakk a királynak, vagy az Utolsó szerelem lángjában égnek. A népdráma sem viselhet név-címet, mert hőse ismeretlen, egy a tömegeből való és Anzengruber helyes költői érzékéről tanúskodnak az ily címek: Der Meineidbauer, Das vierte Gebot. Csepreghynél is megvolt az az érzék, de az utánuk következett népszínműírói had, mely tehetség, ízlés és ambíció nélkül firkál, abba az aggodalomba ejt, hogy idővel minden parasztnév le lesz foglalva címnek.

Még egy pár szót a lírikusok címválasztó érzékéről. Kis lírai versnek, dálnak gyakran fölösleges címet adni, vagy pedig az angol és a magyar lírikusoknál leginkább található mód szerint az első sor írható egyúttal címül a vers fölé. Ügyelni kell azonban, hogy a vers hangulata már abban az első sorban

megpendüljön. Például: Egy gondolat bánt engemet, Évek, ti még jövődő évek, Szeretnélek még egyszer látni, O, lieb' só lang' du lieben kannst stb. Heine apró dalait egyszerűen megszámozta, de akárhánynak a kezdő sora szolgálhatna címül is. A refrén is szerencsés címül szolgálhat. (Előre! Visszavárlak!) Nem szorosán vett lírai és hosszabb verseknek, továbbá azoknak, melyek nem fejezik ki mindjárt az első sorban az alaphangulatot, tanácsos önálló címet adni, ami a költő ízlésére és műgondjára tartozik.

Köteteknek, hosszabb ciklusoknak külön címre van szükségük. A mi lírikusaink, Aranyt és Petőfit utánozva, egyszerűen azt nyomatják versgyűjteményük borítékára: Költemények, ami előttem szintén a gondatlanság és pongyolaság látszatát kelti, mint mikor egy modern francia regény címlapján nevet látok. Ovidius óta nem szabad kiadni Liber Amorum-ot, Heine óta Buch der Lieder-t, Byron óta Hours of idleness-t és Endrődi óta Tücsökdalok-at, de azért nem kell attól tartani, hogy ezzel ki vannak merítve a jó verskötet-címek. Van ott még elég, csak el kell találni. Hugo Victor kissé bombasztikus címei (Les quatre vents de l'esprit, Les ombres et les rayons) azonban nem ajánlhatók mintaképül, mert ha valahol, a művészetben a legszebb az egyszerűség.

TAVASZI ÁRAMLATOK.

— *Szentimentális tárca.* —

Az „Aradi Hírlap“ eredeti tárcája.

Hogy valaki a nagy Turgenyev után is meri használni ezt a címet, annak a jele, hogy a nemes orosz e két szóval fejezte ki legjobban azt az édesen fájó hangulatot, mely az emberi szívet átjárja, mikor a sívár, meddő, hideg téli napok után újra fölenged s a közbeesett tél után megint kitavasodik. Amilyen igazak, mélyek az olasz isteni költő szavai, hogy nincs nagyobb bánat, mint jó napokra emlékezni búban, megfordítva éppoly igaz, hogy nincs nagyobb kéj, mint üres és meddő napok után a régi örömek megújulását látni.

Ezt jelképezi nekem a tavasz; ezért legkedvesebb évszakom és sose tudtam megérteni azokat a poétákat, akik az ősz hervadását, a sárga levelek hullongását, a ködöt és sarat, a nap rövidülését, a táj kopárodását, a föld kihűlését, a természet kihalását, az erdők elnémulását poézisnek tartják és őszi dalokat zengenek. A mulandóság szomorú egy eszme; nincs a világon semmi szomorúbb; az egyetlen, amelyre nincs vigasztalás. Mit csüngjön hát rajta a költő, az örömeknek ha nem is részese (fájdalom, ritkán az!), de legalább szomjazója; mit csüng-

jön rajta bárki másnak a szíve, amíg új tavaszt, új virulást, új meleg napfényt remélhet.

Téged üdvözöllek, sugaras tavasz, mosolygó égbolt, megelevenedő természet, virágos rét, lombosodó erdő és csak azt sajnálom, hogy nem tartasz örökké. Te vagy az egyetlen s ha egyszer elmúlt, visszahozhatatlan ifjúság. Tied a dal, a szerelem, a lelkesedés, tied az élet minden virága! Ki örülne az élet hanyatlásának, az ősznek! Ki szeretné a lehullt levelek rothadását, a fák kopaszodását, a vidék egyhangúvá levését, a természet eme zolaizmusát!

Mit bánom én, hogy a tavasznak mennykövei, villámai vannak, ha látom, hogy minden vihar után a levelek még zöldebbek, a levegő még tisztább, a virágok még ékesebben nyílnak, a csalogányok még édesebben dalolnak!

Az első ibolya látása az első mosolyt csalja ajkaimra a komor, hideg és érzéketlen tél elmúltával; az első meleg napsugár az első ábrándot kelti föl bennem a téli hidegség után; az első fecske látása az első vágyat, hogy vele szálljak az örök tavasz, a hervadhatatlan virágok honába s az első mennydörgés érezteti velem a küzdelem gyönyörét, azt a kéjes érzést, mellyel a lelket az ideális célokért való harc betölti.

És nemcsak az egész világ, hanem az egész világ létoka, a szerelem is tavaszkor ébred

a szívekben. Vigyázzon magára a félig gyermeklány, a serdülő ifjú, aki még sose szeretett! Ha valaha, tavaszkor fogja meg az édes varázs; az ibolyák illata, a levegő sugaras fénye, a szellő simogató lágysága tanítja meg arra, hogy valamint a meleget, sugarat és illatot nem lehet megfogni s mégis ők a világi káosz eloszlatói: úgy a szívnek is vannak rezdülései, melyekről nem adhatsz magadnak számot, s mégis ők nyitják meg számodra a sötéten állott világot, ők vezetnek be az éj homályából az örök fényesség csarnokába.

Az ember nem lehet boldogtalan, a szív nem lehet blazírt, ha a tavasznak még örülni tud. Mert a nap ugyan a gonoszaknak is ragyog, a csalogány a szívtelennek is énekel, az ibolya és rózsa azoknak is virul, akik durván eltapossák; de ezek nem érzik meg a tavasz hívó szózatát: Tegyétek le a kopott bánatot s szeressetek és reméljétek, bármennyit csalódtatok!

Csakhogy itt a tavasz! Ha ő megérkezik, a lélek fájdalmait éppúgy ledobhatjuk magunkról, mint a télikabátot. Szívünk megkönnyebbül, vágyaink szárnyat kapnak s repülni tudnánk, mint a fecskék és pillangók.

Dobjuk most félre a mulandóság eszméjét; ami most a természetre vár, az a fejlődés és a teljesedés. A gyümölcsérlelő nyár hadd rezgetesse meg bennünk a közeledő hervadás bús sejtelmét; a virágfakasztó kikeletnek ne érezzük, csak illatát, jótékony melegét s is-

merjük meg, hogy a földön van öröm és boldogság, ha nem is tart örökké.

Ti, szép leányok, életvidor ifjak, kik e tárcát olvassátok, gondoljátok hozzá a holdvilágos tavaszi sétákat, a virágzó akácok illatát, a rózsák színpompáját, a farsangi báloknál is csábítóbb majálisokat s mondjátok meg, nincs-e igazam, midőn azt mondom, hogy ami a szívben a szerelem, az életben az ifjúság, a bibliában a paradicsom: az a természetben a tavasz, melynek megérkezését mindig oly őszintén üdvözlöm, amily őszintén siratom távozását.

De hál' Istennek ez még messze van! Ez a szentimentális tárcza nem volt egyéb, mint tavaszi sejtelem, az első sugár, mely e szívet téli dermedtségéből feloldani iparkodik.

KOZMOPOLITIKUS IRÁNY A KÖLTÉSZETBEN.

Néhány évvel halála előtt Arany János erőteljes quos ego-t kiáltott ama költők ellen, akik nem nemzetiek. „Dalok korcsá“-nak nevezte a kozmopolita-poézist, azt mondva a nagy költőkről:

Mind tükör volt; egymagából
Tünt nekem föl nép s haza.

Való igazság. Mint minden éghajlatnak megvan speciális növény- és állatvilága, úgy

van minden népnek és kornak külön poézise. Minden nagy költő tehát annyiban volt nemzeti, amennyiben költészetén saját népének jellege, korának és nemzetének zománca látható. Épp annyira korának, mint nemzetének a költője volt. A szépérzékkal megáldott, természetimádó, hősöket nevelt, nyájasegű Hellász az Iliász lapjairól mosolyog reánk; az érzéki, elpuhult, pazar, dözslő római nép Horácot küldte ki leghívebb képviselőjének; a ködös, felhős, zimankós észak sötét barlangjaival, titkos és homályos harcaival Ossian énekében dicsekszik eltörölhetetlen „lokalfarbe“-vel; a vallási, politikai viszályokba merült Olaszországot a pokol mélységesen sötét költője tárja elénk legvilágosabbban. Csak a büszke, rangkóros, hős és indulatos, rajongó, narancserdős Spanyolország lehetett a „búsképű lovag“ hazája; a népmegvető, véres, impozáns történelmű, különc és spleenes, derült napot ritkán látó angol Hamlet dán álarcán át is jól kivehető; a könnyűvérű, szangvinikus, csevegő, botlásain kacagó franciának mosolygó szatira, komédia, Molière kell; a tudákos, professzoros, kissé nehézkes, küzdelmeiben és szenvedélyeiben is kutató Faust a német szellem kvintessenciája s a sírva-vigadó, majd felhős, majd virágos kedvű, mámoros, szabadságimádó, szilaj, heje-hujás magyarnak a neve Petőfi!

Íme, csupa világirodalmi jelentőségű költő, aki a legnagyobb mértékben nemzeti. Azonban jól meg kell különböztetnünk a nemzetiességtől a hazafiságot. A nagy költők mindenha általános örök emberi érzelmeket, eszméket, szenvedélyeket szólaltattak meg s nemigen követtek hazafias tendenciákat. Petőfi a maga korában lehet, hogy hazafias verseivel érte el a legnagyobb hatást, de nem ezek teszik őt halhatatlanná. A patriotizmus lehet ugyan a költészet tárgya, de nem légköre. A művészet nem érzelem s nem lehet a hivatása, hogy vezércikkeket, parlamenti szónoklatokat helyettesítsen. Minél jobban sikerül a költőnek tárgyát általánosítani, annál magasabban áll.

Ismeretesek Freiligrath sorai:

Der Dichter steht auf einer höhern Warte,
Als auf den Zinnen der Partei.

Goethe pedig Faustban mondatja a politikai dalról: „Ein garstig' Lied, pfuj, ein politisch' Lied!“

Sose volna szabad elfelejteni, hogy a poézis, mint művészet nem ismer se hazafiságot, sem erkölcsant s ily értelemben a művész hazája csakugyan „széles e világ“. Nálunk is vannak Harpagonok és Alcestek; a hősiek lelkű, rajongó, mindamellettt nevetséges Don Quijote-ok mindenütt feltalálhatók s Faust tudomány- és élvizsgálója, önzése közöttünk is egyre kísért. Hogy e halhatatlan alakok köl-

tői mégis nemzetiek voltak, tagadhatatlan, de bizonyos az is, hogy nem hazafiságból voltak nemzetiek, hanem öntudatlanul, szükségképen, mint ahogy a növényvilág a föld és éghajlat szerint változik.

Bajosan alkalmazhatnók Heinera Aranyeme két sorát:

Ö e honért, e honnal s honnak él,
Örömeit, buját zengvén, ha dalra kél.

De vajjon azért nagyobb költő-e nálánál a patriotikus Körner, Arndt vagy Déroulède? Hogy azért Heine is, Byron is talán mégis nemzetiek voltak, nem rajtuk állt, mint nem áll a pálmán, hogy csak délen teremhet s nem áll a jegesmedvén, hogy ott lakik, ahol hideg van. Az, amit a költőben nemzeti vonásnak mondunk, a népjelleg, környezet, kor, nemzeti szokások és tradíciók szükségképi befolyása lelkére. Éppily elkerülhetetlen, hogy aki ólom- vagy higanybányákban dolgozik, sápadt, beesett arcú. Ily értelemben valamire való költő éppoly kevésbé lehet nemzetietlen, mint ahogy én nem érezhetek ibolyaillatot, ha pézsmát vittem a szobába. Azért viselik magukon mindig az erőltettség, az affektáció színezetét az oly irodalmi misztifikációk, mint a Mérimée Prosper annakidején nagy szenzációt okozott csínye, Bodenstedt fogása Mirza Schaffyval vagy legújabban a Stecchetti neve alatt ismert olasz versek.

Szóval bizonyos, hogy a költő a népének megfelelő nemzeti zománctól, e legigazabb lokalfarbe-től nem menekülhet. Más kérdés, vajjon a nemzeti életet vagy történelmet válassza-e tárgyául.

Jó, hogyha teszi, mert ismertebb tárggyal, megszokottabb légkörrel könnyebben boldogul s lelkületéhez, hangjához, nyelvéhez is jobban símul, de ki fogja azért Shakespearenek szemére hányni, hogy Hamlet dán, Julius Caesar római, Romeo olasz, vagy Byronnak, hogy Don Juan nem eszik beafsteket Londonban?...

Ennyiben tehát van helye a kozmopolitikus költészetnek és annyiban is, hogy a költészet, főleg a modern költészet lehető általánosságban mozog, mindnyájunkkal közös emberi eszméket és érzelmeket zeng. Nana, bármennyire francia, a világ rimája; Leopardi költészete se pusztán az olasz, hanem minden szenvedő lélek fájdalmas sóhaja.

Azt a nézetet, hogy világköltőt csak nagy népek produkáljanak, a kisebbek poézisében pedig csak nemzetiességet keressünk, még a nagy Aranytól se fogadhatom el. Az esztétika előtt nincsenek nagy és kis népek.

Egyébiránt a tehetség saját egyéniségét képviseli egy nemzet irodalmában, a zseni pedig nemzete egyéniségét a világirodalomban.

A legnagyobb költők a legnemzetiebbek, de egyúttal a legemberiebbek, legáltalánosabbak.

OPTIMIZMUS, PESSZIMIZMUS.

(A „Pesti Hirlap“ eredeti tárcája.)

Boldogabbá, jobbá tesz-e a minden irányú emberi törekvések amaz összesége, melyet egyszóval civilizációnak nevezünk?... Voltak és vannak, akik e kétágú kérdésre általános nemmel felelnek, azt állítva, hogy mindennemű művelődés érzésünket, értelmünket egyaránt megmérgezi, elaljasítja. E céltalan pesszimizmusnak az a természetes logikája, hogy az emberiségnek vissza kell térnie az eredeti nomád állapotba; le kell ráznia magáról mindennemű műveltséget, mely úgyis csak a létért való keserves harc eredménye; csak akkor lesz ismét jó és boldog, mint az aranykorszakban.

Utópista legyen valaki, mint Rousseau, hogy ezt ily pozitíve állíthassa. Negatív talán kimondható, hogy a természethez közelebb álló ember kevésbé boldogtalan; mert akinek kevesebb a vágya, kevesebbet nélkülöz, aki kevesebbet tud, könnyebben engedi át magát az illúzióknak. De a pozitív boldogság egyenes arányban áll az értelmi erők fejlődésével, az idegrendszer finomodásával. Mennyivel több gyönyör és élvezet csíráját rejt magában egy modern ember összetett lelkülete, mint az őstermészet emberének ösztönvilága! Igaz, hogy a fájdalomra, szenvedésre is sokkal fogékonyabb a finom ideg-

szálú, fejlettebb agyú halandó; de ez is az előbbi állítás mellett bizonyít, mint nagy akciónak nagy reakciója. Erős legyen az üllő, melyre súlyos kalapács nagy erővel méri csapásait, hogy szét ne lapuljon.

Az pedig, hogy természetes állapotában jobb az ember, még negatíve így sem állítható: kevésbé rossz. Nem kell visszamenni a régi korokba s összehasonlítani a művelt népeket a vadakkal; elég, ha itt maradunk a tizenkilencedik században s összevetjük a civilizáció ezer áldását az erkölcsi és szellemi sötétség ama kannibalizmusával, mely a teljesen műveletlen törzseknél feltalálható. Nagy optimizmus kell hozzá, azt mondani, hogy az ember jó, de az, hogy a civilizáció által *javul* erkölcsi szelídségében, modora megférhetőségében s egyáltalán mindabban, amit emberségnek nevezünk, kézzelfogható valóság, melyet tagadni nem pesszimizmus, hanem az emberi nem haladása iránti érzék teljes hiánya.

Mégis feltűnő jelenség, hogy napjainkban, midőn az emberi elme találékonysága túlon túl gondoskodik minden kényelmünkről, minden, még oly finnyás igényünk kielégítéséről; midőn a kultúra raffinementja élvezeteinket sokszorosán hatványozza és szaporítja; midőn az erkölcsök lágyabbak és szelídebbek, az emberek a társadalmi életben egymás iránt türelmesebbek és elnézőbbek, midőn az általános törekvés a humanizmus, felebarátaink

bajain való segítés, a kórállapotok meggyógyítása felé irányul, — mondom, feltűnő jelenség, hogy éppen napjainkban talált a pesszimizmus a legtermékenyebb talajra.

Hogy e visszásnak tetsző állapot még inkább csodálkozásba ejtsen, hozzájárul, hogy a „fleur du mal“ legbuzgóbb kertészei a könnyedlelkű, életvidám, pezsgővérű, életveteg franciák. Igaz, hogy a modern pesszimizmus Swifttel, Shelleyvel, Byronnal az angoloktól indul ki, filozófiai rendszerbe a német Schopenhauer által lőn gyúrva; de Franciaország irodalmában teljesen meghonosodott és általános polgári jogot nyert. Balsac, Stendhal, Musset, Flaubert óta alig van a franciáknak kiváló szelleme, aki ne volna egyszersmind pesszimista. Schopenhauernek Franciaországban jelenleg egész kultusza van és Shelley, Leopardi népszerűbbek, mint saját földjükön. A kánkán, a pezsgő és az operett hazájában született az a tagadhatatlanul nagyerejű, hatalmas vénájú költő, Baudelaire, akiben egymagában több és kétségbeesettebb pesszimizmus van, mint Jóbtól, Szofoklesztől kezdve Vajda Jánosig az összes világirodalomban.

E félelmes költő szerint az élet „une oasis d'horreur dans un desert d'ennui“ (ocsmányságok oázisa az unalom sivatagján). Kain sarjadékát — mint Ábelnél minden tekintetben különbet — arra ösztönzi Baudelaire, hogy törjön fel az égbe s dobja le Istent a

földre; a sátánt pedig arra kéri, vegye őt halála után magához, s adjon neki nyughelyet a tudás fája mellett. De a fájdalom mégis megindítja és a szenvedést a mi tisztátlan-ságaink isteni gyógyszerének mondja. És francia az a Richepin nevű torzköltő is, aki nek Stendhal könyörtelen analízisét, Musset szalónias világdühét és Baudelaire dantei erővel harsogó istenkáromlását sikerült az útálatig és a nevetségig fokozni. Richepin, aki a szülői és gyermeki szeretet ellen is harcol, még az állatnál is lejjebb süllyeszti az embert s csak azt tartja igaznak, ami rútsága és ocsmánysága által ötlük szemeinkbe.

Honnan ez az általános pesszimizmus? Vajjon ez a megismerés, melyben a tudás fájának gyümölcse részesít?... Nem az, mert a rossznak tudása még nem tételezi fel a jónak nemtudását és a kígyóba bűjt sátán is azt ígérte összüleinek, hogy olyanok lesznek, mint az Isten: „scientes bonum et malum“. De a modern pesszimizmus csak kint és kétségbeesést, nyavalyát és nyomort, bűnt és sötét tudatlanságot ismer. Tehát nem lehet maga az élet, az igazság. Úgy látszik, mintha a sok tudás elkábította, a lélek számos rejtélyeinek fölfedése elkápráztatta volna a gyöngye emberi agyat, mely semmit sem bír oly nehezen felfogni és megérteni, mint az igazságot.

Fordítsuk meg az érmet s nézzünk körül az optimizmus csendesebb világában. Itt in-

kább a gyakorlati élethez kell magunkat tartanunk, mert a szellemi életben meglehetősen ritka s ott is, ahol előfordul, nem jelenti annak magas fokát. Vannak ugyan vidám nevető szellemek, mint Arisztófanesz, Rabelais, Cervantes, Molière, Beaumarchais, csak-hogy ezek sokkal közelebb állnak a pesszimizmushoz, mint az idealista Schillerek, Lamartine-ok stb. De a mindennapi életben jókora adagban található az igazi, hamisítatlan optimizmus.

Minden úgy van a legjobban, ahogy van. Teljesen észszerű dolog, hogy vannak urak és szolgák, gazdagok és szegények, hatalmasok és elnyomottak, egészségesek és betegek; a tavaszra bölcsen nyár, a nyárra ős és az ősre tél következik; rendén van, hogy reggel felöltözködünk és este levetkőzzünk, hogy amit megettünk, azt újra kiadjuk; a természet bölcs előrelátásáról tanúskodik, hogy mindenre akad ember: Don Juanra és trappistára, hóhérra és irgalmas nénére, diplomatára és cirkusz-lovasra; borúra derű, nappalra éjjel, gyönyörré fájdalom, élvezetre nélkülözés következik, hogy az ember magát el ne únja, mert „delectat varietas“; a különböző koroknak különböző gyönyörei vannak s ha az embernek van pénze, szép felesége, jó egészsége és kellő kényelme, boldog lehet a jég hátán is. E végső föltételes mondatból látható, hogy ez a gyakorlati optimizmus is tulajdonképen csak a kiváltságoltak világ-

nézete lehet. Mert bizony nagy többségben vagyunk mi, akiknek se pénzünk, se szép feleségünk, se jó egészségünk, se kellő kényelmünk nincs, vagy legalább is egyike-másika hiányzik a boldogság e föltételeinek.

S még valami kell a filiszterek e boldogságához: igen langyos, igen lassan csörgedező vér, jó gyomor és a Schillerénél és Byronénál valamivel kevésbé tömött agyvelő.

Hasonlítsunk most össze egy átlagos optimistát egy átlagos pesszimistával.

Az optimista. Egészséges ember, ösztöneiben higgadt, van miből megélnie, alkalmazkodik a viszonyokhoz, egyik napja olyan, mint a másik, és a Szfinksz sosem adott fel neki megfejtésre rejtvényt.

A pesszimista. Krónikus gyomorhurútban szenved, ideges és túlérzékeny, vágyai elérésében lépten-nyomon akadályokra bukkan, okvetlenül van egy jó vagy rossz szenvedélye, amelyben mértéktelen és a Szfinksz által feladott rejtvényt nem bírja megfejteni.

Az eredmény, hogy az optimista azt mondja a világra: Eldorádó! — a pesszimista: Dante pokla!

Tehát egyéniségünktől függ, milyennek látjuk a világot? Tagadhatatlan. Dehát milyen a világ valóban? Olyan, mint aminő Kant ideje és tere: ideális, csak a mi képzeletünk. Vagy ahogy a dán királyfi mondta: *Nincs a világon se rossz, se jó: gondolkozás teszi azzá.*

Íme, közel jutottunk az igazságához. Voltak szellemek, a legkiválóbbak, akik megfejtették a Szfinksz rejtvényét, hogy mi az élet s ezek adták a világnak és az embernek legigazabb képét. Nem optimisták, de nem is pesszimisták. Majd mosolygó, vidám képet festenek, majd elvezetnek a legsötétebb nyomorúság örvényéhez, aszerint, mi felel meg az igazságnak. Goethe, Shakespeare ilyenek voltak; de valami sokkal nem lehetne megszorítani ezt a kurta névsort.

Mindenesetre szerencsés elme az, mely sohse borul el teljesen s melyről elmondható, hogy „in tristitia hilaris“. Ez a komolyság, mely el nem komorul, talán sehol sem oly szembeötlő, mint Calderon drámájában, a Zalameai bíróban. Komoly eseményeknek: nő meggyalázásának, erőszakos emberhalálnak vagyunk tanúi, de mindez események fölött Spanyolország fényes napja ragyog s a szereplők rugékony tagjain átrózsállik a spanyol meleg vér. Sehol semmi köd, északi lomhaság s mégis mindenütt nemes pátosz, megható komolyság.

De ismétlem, ezt a világot, a lángész objektív világát — vajmi kevés agy élvezi, a gyakorlati életben meg éppenséggel nem fordul elő s így nekünk csak az optimizmus és pesszimizmus közt kell választanunk.

A választás nem nehéz. Legalább annyi bizonyos, hogy vívmányait, ismereteit, haladását a folytonosan küzdő emberiség nem az

optimizmusnak köszönheti. Hagyjuk ezt a jámbor emésztő polgároknak, akik adójukat pontosan fizetik s minden negyed elején példás buzgalommal beszedik a házbért.

AN DER TIEFEN BLAUEN DONAU!

Két zsemlye, három rossz szivar, egypár hatos és egy csomó vers volt a zsebemben, mikor a mult év egyik verőfényes júniusi délutánján Pesten hajóra szálltam. Jókedvű voltam, mint Béranger lehetett, mikor azt írta: húszévesekkel a szerencse van! S a multból átjajduló bánat is halvány álomképnek tűnt fel azon gondolatra, hogy most oda utazom, hol gyermekségem legboldogabb éveit töltöttem, a legjobb emberekhez, akikkel az életben valaha találkoztam.

Mint a „Kikircs“ főmunkatársa, Esztergomig szabadjegyet szereztem, innen pedig — biztatott vágyam — egy nap alatt majd csak elgyalogolok kedves rokonaimhoz.

A hajón legelőször is elhelyeztem a „Kikircs“ legutóbbi számába csavart poggyászsommat, aztán rágyujtottam s körülnéztem, nem akadok-e valahol ismerősre.

Csupa idegen arc! Leültem a hajó födélzetén s miután megettem az egyik zsemlyét, azon vettem észre magamat, hogy a prózát elfelejtettem poggyászsomhoz kötni.

A partokon fel- s meg eltűnő fák titokszerűen bólogattak felém: álom! csak álom! A hanyatló napot sirató rózsafelhők az esti szellő által megüzenték: lemondani! lemondani! s szívemben ismeretlen vágyak versenyt zakatoltak a hajó kerekeivel.

Visszaemlékeztem oly dolgokra, melyek velem soha meg nem történtek és a Duna habjaiban kutattam életem sötét és vidám képeit.

Felsőhajtottam: Csak a poéták boldogok! Egyedül velük feledtetheti el egy júniusi alkony számos év szenvedéseit.

Szivarom végső darabja a mind nagyobb homályban világolni kezdett. Bedobtam a Duna szőke habjaiba, aztán lementem az étterembe, azon szándékkal, hogy legalább bort iszom.

Leültem az éttermet szegélyző kerevetre s vártam a pincért. Egy kézitáska s mindenféle ruhanemű hevert mellettem. Hébe-korba kinéztem a csillagos égre s felsőhajtottam: Istenem! csak már náluk volnék.

— Ist dieser Platz frei? — szólított meg egy gerlicehang, s akkor egy fehér kis kéz már félretolta volt a kézitáskát.

Fölkeltem és el akartam sompolyogni.

A gerlicehangú azonban nyájasan figyelmeztetett, hogy elég hely van kettőnk számára.

Szótlanul visszaültem a régi helyemre, de mikor láttam, hogy szomszédom csinos fiatal leány, elhatároztam, hogy kurizálok neki.

A társalgást mindjárt meg is kezdtem ama megjegyzéssel, hogy ma igen sokan utaznak.

Nem emlékszem már, mit felelt a gerlice, mert éppen egy kis szemlét tartottam fölötte.

Alacsony, fitosorrú, nagy szalmakalapú 17—18 éves leány volt. Kiejtésén mindjárt észrevettem, hogy Németország az ő hazája.

Kérdéseimre el is mondta, hogy müncheni nő, hogy egy évig magyarországi rokonainál volt s hogy most visszautazik hazájába, a nélkül, hogy megtanult volna magyarul.

Sokkal bátrabb volt nálam. Talán észre is vette félénkségemet, mert ismételve mosolygott s mélyen a szemembe nézett.

Eszembe jutott, hogy a kalapom rongyos.

Gyorsan lekaptam s mint iskolásgyerek a könyvét, hónom alá dugtam.

A fitos kislány pedig újra mosolygott s még mélyebben nézett a szemembe.

Én ezen annyira nekibátorodtam, hogy megkérdeztem, tetszenek-e neki a magyarok.

A kis fitos (nevét, sajnálatomra, nem tudtam meg s így kénytelen vagyok továbbra is csak így nevezni) biztosított róla, hogy nagyon rokonszenves, barátságos, geniális népnek találta a magyarokat s ez nekem elég volt.

Aztán a rajongás hangján beszélt Petőfi-ről, kit ő csak rossz német fordításokból ismert, s mégis oly hatást tett rá, hogy Heineval nem is meri összehasonlítani.

Amint a társalgás ezt a fordulatot vette,

félénkségem rögtön helyet adott a lelkesedésnek. Elememben voltam.

Mindenekelőtt azt a megjegyzést kockáztattam, hogy én is poéta vagyok.

— Ich hab's mir gleich gedacht, dass Sie so etwas wie ein Poet sind. — Volt a naív válasz.

Csak nem vezette őt e sejtelemre rongyos kalapom?...

Mikor megemlítettem neki, hogy német verseket is írtam, oly szépen kért, szavaljam el neki valamelyik versemet, hogy végre is kénytelen voltam ezt a Petőfi-fordításomat elmondani:

O Strom, wie oft zerspalten deine Flut
 Das schnelle Schiff, der grausen Stürme Wut.
 Die Wund ist gar so tief und gar so lang,
 Wie keine je durch Menschenherzen drang.
 Doch wenn das Schiff vorbei, die Woge ruht:
 So ist die Wunde bald auf's neue gut.
 Schlägt aber uns das Schicksal eine Wund:
 Das Menschenherz, es wird niemehr gesund.

Dicséretei annyira felbátorítottak, hogy egy szentimentális eredeti versemet is elsírtam előtte s minthogy ezt még jobban magasztalta (nemhiába volt 17 éves), elénekeltem neki mindazokat a német verseimet, melyeket tudtam.

Mikor pedig a kis fitos ama kéréssel nyújtotta át jegyzőkönyvét, hogy írjak belé egy párat verseimből, akkor már én is mosolyogtam.

Mialatt írtam, egy öreg asszony (hihetőleg új ismerősöm anyja) s egy fiatal lány jöttek a kis német leányhoz, de csak egy pár szót beszéltek vele, aztán eltűntek.

Egy időre abbahagytam az írást.

— Boldog ország — sóhajtottam —, melynek társadalmi viszonyai olyanok, hogy a 17 éves lányokat nem kell a mamáknak és gouvernanteoknak őrizniök.

Jegyzőkönyvét azzal a megjegyzéssel adtam vissza, hogy ezek a német versek csak halvány reminiscenciák Heinera, tehát oly korban készültek, mikor az ember szeret bizarr, geniális lenni.

A Heine név villanyütésként érintette őt. Szavai érdemesek a nyomdafestékre.

— Ein unsympathischer Poët ist dieser Heine — szólta a megvetés hangján —, er beschwört die Göttin des Ideals, und erscheint sie ihm, wirft er ihr Koth in's Gesicht. Ein Teufel, der aber doch im Himmel residieren möchte, und darum sieht er selbst Gott nicht gerne im Himmel. Der edle Burns ist einer andern Ansicht:

Seh' keinen gerne in der Hölle,
Selbst nicht den Teufel.

A kislány beszéde annyira lelkesített, hogy hajlandónak éreztem magam egész esztétikai apparátusommal segítségére jönni.

— Pedig Heinét — szakítám őt félbe — isteníti a mostani blazírt ifjúság, mi magya-

rok is egy ideig Petőfi rovására lelkesedtünk érte. Ez arra mutat, hogy az emberiség elkorcsosodik, s napról-napra blazírtabbá lesz. Mikor az erkölcsök végkép meglazulnak, a romlottság általános lesz, megszületik a gúny, a szatíra; de Heine gúnyja nem Tacitus korbácsa, nem Juvenál hatalmas pátosza, de még csak Horác pajzánosága sem; az ő mérge (mert szatírának nem nevezhetem!) egy maliciózus majom pofafintorgatása. (Ezt a kifejezést nagyon drasztikusnak találta.) Elmultak az aranjúezi szép napok, mikor a német ifjúság még Schillert hordozta szívében, s tán nem is térnek vissza többé!

A kis fitos újra csalfán, édesen a szemembe mosolygott, én pedig a lelkesedés hangján beszéltem tovább:

— Minden nemzet ifjúságának Schillert kellene olvasnia legelőször, ő mint a fiatalság poétája egyedül áll a világirodalomban.

— Az a szent lelkesedés, az a tiszta, komoly idealizmus, az a fenkölt gondolkodás, az a lángoló, bár nem kápráztató érzelem: mind oly tulajdonok, melyek Schiller nevét örökké glóriával fogják besugározni.

— Sok nagyobb költő van Schillernél, de nemesebb egy sincs, s az ifjúságnak nem azt kell tudni, ki a legnagyobb, hanem azt, ki tanítja legnemesebben gondolkodni, legtisztábban érezni.

— Mein Gott! Sie sind ja schrecklich begeistert! — szólt útitársam oly ijedt hangon,

hogy önkéntelenül elhallgattam. Aztán hízelegve hozzátette, hogy mégis csak szép poétának lenni.

— Gondolja? — kérdeztem álmadozva s éppen meg akartam kérdezni a nevét s őt levelezésre felszólítani, mikor a hajó pincére rekedten bekiáltott: Gran!

Kezet szorítottam vele, előkerestem pogyászomat és siettem kiszállni.

Egy ideig céltalanul jártam a parton föl s alá s egyáltalán nem akartam elhinni, hogy mégis csak szép poétának lenni, aztán föl-szólítottam egy ott ácsorgó fiút, kísérjen be Nánára a vasúti állomáshoz.

Ennek od'adtam az utolsó pénzemet. Nánán a hajóteremben bevártam a hajnalt, aztán kerestem egy botot és útnak indultam.

Sokszor kérdeztem magamtól, találkozom-e még valaha a kis fitossal?

S ha a véletlen össze is hozna, bizonyára nem fogjuk egymást megismerni. Sokan vagyunk e világon:

És a jövőket, távozókat
 Ki győzné mind köszönteni?
 Nagy részvét, hogyha némelyikünk
 Az ismerőst megismeri.

KIKET HOZ A NÉGYÖKRÖS CSÉZA.

(Regényből.)

Az én életem emlékeimmel kezdődik. Amire nem emlékszem, az nem is tartozik történetemhez. Mondják, hogy boldog perceinket, mert gyakran gondolunk rájuk, el nem feledjük egyhamar. Én azonban nagyon kevés emléket tartottam meg gyermekkorom első éveiből. Talán nem voltak emlékezetre méltók.

Úgy hároméves lehettem s éppen sóskát ettem a kertben, midőn valaki kéznél fogott s szó nélkül egy homályos szobába vezetett, hol nagy viaszgyertyák árnyéka ide-oda mozgott, egy fehérruhás, halavány asszony képén. Mikor a szobába léptem, atyám, kiről tízéves koromig csak annyit tudtam, hogy sok vadász-ebje volt, a fehér asszonyhoz vezetett s én zokogva ráborultam, össze-vissza csókoltam hideg ajkát s kértem őt, ne aludjék oly soká, hanem jöjjön velem a kertbe virágokat szedni. Erről csak ennyit tudok. — Emlékeim innen egy kis tót mezővárosba vezetnek, Pissek Gyuri bácsihoz és Mimi nénihez. Itt nagyon sok tejes krumplit és savanyú káposztát ettem és nagyon gyakran térdepeltem. Különb-
ben nem nagyon érdeklődtek irántam s nem is történtek velem valami különös dolgok. — Gyuri bácsinak (szolgabíró volt) elég dolgot adott hivatala. Ő rá nem ért velem bibelődni.

Mimi néni pedig a maga nyolc vagy kilenc gyerekével se győzte. Sőt úgy rémlik előttem, hogy a Pissek-fiúk se törődtek velem sokat. Nem vittek sehova magukkal, nem játszottak velem, legfeljebb csúfoltak. — Ozsonnát legutolsónak és legkisebb adagban adtak. Sokszor nem is adtak. Nyafogó fiú lehettem, mert Nyafkának hittak, bár a keresztségben, úgy látszik, Földes Lajos nevet kaptam. — Kevés az, amire úgy homályosan emlékszem. Papárul azt beszéltek, hogy messze lakik, s hogy engem szeretni fog, ha jó leszek. Én mindig azt hittem, hogy nem szabad őt látanom, mert ez csúnya dolog volna olyan kis fiútól s papa érte nagyon megharagunnék. Nem is kérdeztem aztán egyebet. Sose voltam kíváncsi. Gyuri bácsi kertje alatt egy kis patak folyt. Egy reggel éppen a kertben futkároztam s kis kezeimmel a napon sütkérező kis halak után kapkodtam. Egyszerre egy szőke tót parasztlány futott hozzám, hevesen magához szorított, csókolgatott s egy pár krajcárt csúsztatva apró kezembe, egyre csak azt hajtotta: „Én vagyok a maga anyja! én vagyok a maga anyja!”

Tagadólag ráztam fejemet s a fényes krajcárokat egymásután zsebembe csúsztatva, azt mondtam, hogy az én mamám selyemruhás halovány dáma, aki mindig alszik, s nem akar velem jönni a mezőre virágokat szedni. — Erre a parasztleány szedett nekem virágokat, aztán, bármiképp szabadkoztam, újra magához

ölelt, újra össze-vissza csókolt; az orrát is kifújta, vagy már nem tudom, mit csinált a zsebkendőjével. Aztán fogta a batyúját és ment; csak még egypárszor visszaneézett.

Mimi néni legidősb fiát Imrének hitták. Ez volt az egyetlen ember a házban, akitől nem féltem. Keveset szokott volt beszélni s többnyire egyedül volt. Úgy látszik, nem nagyon szerették őt. Még most is látom Pissek Imre feketehajú, sápadt fejét, melynek homloka lyukas. Körülbelül 18 éves szép fiú volt. Sokszor járt vadászni, s ilyenkor én mindig vele mentem egy darabig. Nagyon a szívére vehette, hogy Mimi néninek oly sok gyerekkel kell törődnie, mert egyszer, bizonyára csupa gyermeki szeretetből, hogy anyjának egy gonddal kevesebbje legyen, nyúlba vette koponyáját, amire köznyelven azt szokták mondani: főbelötte magát.

Egy napon értésemre adta a sors, hogy különös protektorom. Azon a patakon, mely a kert alatt folyt, keskeny, korlát nélküli híd volt, azon a hídon pedig egy nagy kő. Gyakran erőlködtem ezt a nagy követ a vízbe letaszítani. Egyszer aztán eredménye is lett iparkodásomnak, csak hogy, nem bírván a kőtől elválni, én is utána pottyantam a vízbe. Azután, midőn a halvány fehérruhás asszony már kiterjesztette felém karjait s egypár korty víz engem is oly csendessé tett volna, valami neveletlen pásztorgyerek csupa együgyűségből hajamnál fogva kihúzott az élet

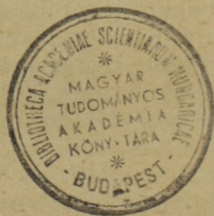
sáros és piszkos partjára. Otthon megszidtak vigyázatlanságomért; egypár napig ágyban feküdtem s nem volt szabad többé a házat elhagynom.

Ha Gyuri bácsi honn nem volt s ebédre haza várták, föl kellett másznom a disznóól tetejére s onnan nézmem az országútra, közeledik-e már kocsija. Gyuri bácsi ugyanis megkívánta, hogy amint megérkezik, tálaljanak. Így bámultam egyszer a disznóólrul az országútra; de nem Gyuri bácsi után, aki a szokottnál szebb öltözetben, ünnepélyes arccal járt föl s alá a házeresz alatt. Ő küldött engem kocsinézni s megmagyarázta, hogy a kérdéses hintóban egy asszonyság és két kisasszony fog ülni. Estefelé négyökrös csézát vettem észre, mely a novemberi sártul csak ügyelbajjal haladhatott. Minthogy a bennülőket ki nem vehettem, futottam jelenteni, hogy egy négyökrös cséza közelg, mire az egész Pissekcsalád a ház elé sietett. Ezalatt odacammogott csézából egy szürkehajú asszonyság s két mosolygó kislány szállt ki. A szürkehajú asszonyság, éppen mikor el akartam bújni, magához ölelt és megcsókolt s a kislányok is követték példáját, ami engem, úgylátszik, nagyon meglepett, mert magamon kívül huza-kodtam s erővel el akartam szaladni a vendégek elől, sőt valami gorombaságot is kellett mondanom, mert vacsoráig térdepeltem, s csak a leányok kéréseire kaptam egy kis enni-valót. Mielőtt lefeküdtem, Mimi néni még

nyomatékosan figyelmeztetett, ne legyek oly vad, s hogy Klára néninek, aki atyám nénje, mindig kezet csókoljak.

A két kislány, Dolores és Klára, más módon próbáltak megszelídíteni. Reggel megmostak, megfésültek, felöltöztettek s elvittek sétálni. Meséltek mindenfélét, játékokat ajánlódzkodtak nekem s megígérték, hogy megtanítanak írni, olvasni és imádkozni. — Evéskor mellettük ültem; ők vettek ételt tányéromra, ők vágták nekem össze a húst. Este ők vetették meg ágyamat, levetköztettek s mielőtt lefeküdtem, mindig megcsókoltak. — Tőlük nem féltem s örültem rajta, mikor azt mondták, hogy magukkal visznek Völgyibe.

Az indulás reggelén korán keltettek fel s jó meleg ruhát adtak rám. Az udvaron ugyanaz a négyökrös cséza állt, mely Klára nénit és két leányát hozta. Siettem felülni, hogy a búcsúzást kikerüljem. Az ökrök helyett azonban nemsokára lovakat fogtak e cséza elé. Több napig utaztunk. Dolores és Klára közt ültem a kocsiban. Ha álmos voltam, aludni hagytak; ha éhes voltam, enni adtak, s ha a kocsi zökkent, tartottak, hogy ne féljek. — Havas, fagyos est volt, mikor Völgyibe érkezünk. A szakácsné elénkbe szaladt, s engem kiemelt a csézából. Nagyon álmos voltam s aludni kíváncsoztam. Puha és tiszta zöldzsinóros gyerekágyba fektettek s Klára melletttem ült, míg csak el nem aludtam. — Az éjjel bizonyára semmi rosszat sem álmodtam.

A Vörösmarty Mihály gimnázium Petőfy-Önképzőköre.

V. a. osztály. Aradi Jenő, Bácsváry László, Bánfai György, Becsei Imre, Bódi György, Bojár István, Bujda Miklós, Faragó Imre, Fodor László, Héczey Nándor, Hosszú József, Jablonszky Géza, Krepuska János, Kutenics László, Lamy Imre, Lang Ferenc, Lőrinczi Ferenc, Paskai Pál, Schaffer István, Somogyi Gyula, Sóskuti József, Srutek László, Strisch János, Szabó József, Szenes Emil, Székely Ervin, Szilárd Harry, Tóth József, Zsitvay László.

V. b. osztály. Alexits Áron, Balogh István, Bertele Oszkár, Daróczy Antal, Farkas György, Ferenczy Zoltán, Fetter Károly, Güntert György, Gyenge Lajos, Hack Elemér, Kohl Ferenc, Korbély Lajos, Kovács István, V. Kovács Tibor, Krcsméri Gyula, Kutenics Jenő, Lengyel István, Lovistyek Ferenc, Mihálka Emil, Nádori László, Pecsuk Árpád, Ruppel Márton, Safrankó P. Pál, Samu Pál, Sárándy György, Siménfalvy Gyula, Solymossy Henrik, Somogyi Zoltán, Szakon Béla, Szalay Ödön, Szepesi Géza, Tóth Elemér, Tóth János, Varga Dénes, Várnai Károly, Wels Zoltán, Wolff Károly.

VI a. osztály. Bálint György, Bekker Ákos, Blum György, Brauneisz Ottó, Csiszér András, Dániel Oszkár, Dénes Sándor, Dévai János, Erl Tamás, Görög Jenő, Götz Jenő, Haverland Tivadar, Horváth János, Kiss László, Kovács Attila, Kovács Tibor, Kresz János, Lénárth Tibor, Marcsányi Alfonz, Molnár Sándor, Mónus Lajos, Mucsi Lajos, Nagy Ferenc, Nemrava Ferenc, Nirschy Ott Aurél, Pati Nagy Miklós, Rosta Miklós, Róth Ervin, Simenszky Egon, Stanek Pál, Tarcsai Lajis, Tóth László, Tóth Tibor, Vas János, Voith Pál.

VI. b. osztály. Balázs István, Bánki Endre, Boros János, Böcskey Rezső, Diószeghy György, Erdős István, Farkas

Bertrám, Glasner Gyula, Goldner Tibor, Grünfeld Tamás, György Tamás, Héjj Imre, Hefty Frigyes, Hittig Ervin, Jenev Zoltán, Kakuk Tibor, Kovács Frigyes, Krieger László, Lavotta János, László Endre, Lichtblau István, Liphay László, Neményi Rezső, Petrovszky Dezső, Pogáts Dezső, Reigl Ottó, Schäser Egon, Stanga Lajos, Sümegi Dezső, Szilágyi Kamilló, Szirmai László, Tamás Antal, Töpper Károly.

VII. a. osztály. Bársony Jenő, Berger György, Bonnet Kálmán, Détári György, Fazekas Károly, Ganczer György, Gausser János, Harámy László, Heinrich Tibor, Héjj Miklós, Jalsoviczky Dénes, Kapuvári András, Kántor László, Kis Béla, Kisbán Miklós, Kiss Antal, Márton Ferenc, Méri Tibor, Nagy Rudolf, Pusztai Ferenc, Raczky Károly, Rosta Ödön, Ruprecht Tivadar, Schipsz Ervin, Szódi László, Tamási Béla, Újvári Ferenc, Vilesek Vilmos, Virág Ferenc.

VII. b. osztály. Adorján Béla, Brüll Sándor, Dank István, Dávid Sándor, Dutka László, Dybas Attila, Dybas Tibor, Gábor Gyula, Horváth Ernő, Horváth György, Jäger Sándor, Joachim Attila, Klein Zoltán, Kovalszky Pál, Laczkovich Miklós, Őri József, Preszler Lajos, Rosenberg Tibor, Seyfried Gusztáv, Silberberg Tibor, Sóskuti Ernő, Spitzer István, Sürü Béla, Szabadkai József, Tóth János, Vas Tibor.

VIII. osztály. Bognár József, Erdődi Gábor, Faragó Artúr, Fehérváry Zoltán, Fejér István, Gál István, Gerő István, Guttman György, Guttmann Ervin, Gyenes István, Kalmár Gyula, Kalmár Károly, Kerneiszky László, Klein Tibor, Kosák Ferenc, Kovács József, Kray Károly, vitéz Kuczoray Dezső, Kurán László, Mády László, Mehringer Rezső, Mészáros Lajos, Migléczi Béla, Munk Endre, Németh-Eke Ferenc, Nothnagel János, Palló József, Pálffy Dénes, Pásztor József, Práger Béla, Quint János, Reisz Béla, Schreder István, Setét Gábor, Strausz György, Szabó László, Szántó Andor, Szeder János, Szeligmann László, Tóth Ervin, Vojticsko Zoltán, Weisz László, Werner Ferenc.

TARTALOM.

	Lap
Arany, mint humorista. Fővárosi Lapok. 1874. 231. sz.	7
Jézus és a boldogság. Koszorú. 1880. 497—504. l.	15
A színésznői új nemzedék. Koszorú. 1881. 552—59. l. ...	25
A betű-filoxéra. Aradi Hírlap. 1884. 74. sz.	35
Hogyan írjuk az idegen szókat. Balaton. 1884. 28. sz. ...	40
Századunk pesszimizmusa. Magyar Szalón. 1884. 362—	
68. l.	45
A ballada-járvány. Koszorú. 1884. 45. sz.	62
Valami a könyvcímekről. Koszorú. 1884. szept. 7.	68
Tavaszi áramlatok. Aradi Hírlap. 1884. márc. 16.	77
Kozmopolitikus irány a költészetben. Szemle. 1885. 18. sz.	80
Optimizmus, pesszimizmus. Pesti Hírlap. 1887. július 24.	85
An der tiefen, blauen Donau. Figyelő. 1876. 10. sz.	92
Kiket hoz a négyökrös cséza. Röpke Ivek. 1877. 7. sz. ...	99

18. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Harmadik sorozat. Ára 1— P.
19. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Negyedik sorozat. Ára 1-50 P.
20. Pázmány világa. Ára 4— P.
21. Tragédia magyar nyelven. Az Sophocles Electrájából nagyobb részre fordítottatott Pesti Bornemisza Péter deák által. Ára 1— P.
22. Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy. Ára 2-50 P.
23. Berzsenyi Dániel: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul. Ára 1— P.
24. Régi magyar folyóiratok szemelvényekben. Athenaeum, Életképek, Hölgyfutár. Ára 1-50 P.
25. Baresay Ábrahám költeményei. Ára 2— P.
26. Riedl Frigyes: Madách. Ára 2— P.
27. Madách Imre levelezéséből. Ára 1-50 P.
28. Horvát István: Magyar Irodalomtörténete. Ára 1-50 P.
29. Magyar reneszánsz írók. Ára 2— P.
30. Greguss Ágost: Írói arcképek. Ára 4— P.
31. Karacs Ferencné Takács Éva válogatott munkái. Ára 1-50 P.
32. Verseghy Ferenc: Rikóti Mátyás. Ára 2-50 P.
33. Vachott Sándorné: Rajzok a multból. Emlékiratok. (Szemelvények.) Ára 1-50 P.
34. Szeged a régi magyar irodalomban. Ára 1-50 P.
35. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici 1651. I. Ára 3-50 P.
36. Sopron a régi magyar irodalomban. Ára 2— P.
37. Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály élete és művei. Ára 3— P.
38. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici. 1651. II. Ára 3-50 P.

39. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici, 1675. és 1703. III. Ára 3-50 P.
40. Báró Wesselényi Miklós naplójából. Ára 1— P.
41. Péterfy Jenő: Magyar irodalmi bírálatai. Ára 2— pengő.
42. Riedl Frigyes: Kölcsey Ferenc. Ára 2— P.
43. Riedl Frigyes: A magyar dráma története I. Ára 2— P.
44. Riedl Frigyes: A magyar dráma története II. (Sajtó alatt.)
45. Berzsenyi Breviárium. Ára 2-50 P.
46. Medgyesi Pál: Lelki abéce. Ára 2— P.
47. Riedl Frigyes: Mikszáth Kálmán. Ára 1-50 P.
48. Madách Imre versei. Ára 1-50 P.

Az országos érdeklődést keltett sorozatot a legfelsőbb kulturális hatóság is szívesen támogatja.

A V. K. M. 30.449/932. V. ü. o. sz. alatt melegen ajánlja a M. I. R. köteteit a középiskolai tanári könyvtáraknak,

660—02—90/1931. sz. alatt a kereskedelmi iskolák és tanító-, valamint tanítónőképzőintézetek tanári könyvtárainak.

49.

REVICZKY GYULA PRÓZAI DOLGOZATAI I.

Kiadta a budapesti Vörösmarty-gimn. Önképzőköre.
Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. Horváth Imre.

Ára 1-50 P.